

Joanna Klimczak*

Koszty wybranych postępowań dotyczących dzieci, toczących się po rozwodzie ich rodziców

WSTĘP

Badanie, którego wyniki prezentowane są w artykule, zostało zrealizowane jako kolejny etap¹ analiz mających na celu oszacowanie dochodów i wydatków budżetowych związanych z rozpoznaniem wybranych rodzajów spraw rodzinnych i możliwych oszczędności związanych z ograniczeniem wpływu tych spraw dzięki zmianom w postępowaniach rozwodowych.

Do badania wybrano dwa typy postępowań sądowych prowadzonych przed sądami rodzinnymi – o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej oraz o zmianę kontaktów z małoletnim. Pozostałe rodzaje spraw rodzinnych (np. o alimenty) uznano za niezwiązane bezpośrednio z orzeczeniem rozwodowym i w których nie należy spodziewać się istotnych zmian wynikających z modyfikacji wprowadzanych do postępowania rozwodowego². Celem badania było oszacowanie ogólnych kosztów analizowanych postępowań oraz ustalenie, ilu z ich uczestników było uprzednio stronami postępowań rozwodowych.

W tabeli 1 przedstawiono główne kategorie spraw rodzinnych rozpoznawanych przez sądy rejonowe. Już ich prosty przegląd wskazuje, że przedmiot rozpoznawanych spraw, zaliczonych do różnych kategorii, co najmniej częściowo pokrywa się, a poszczególne ich rodzaje są niekiedy trudne do rozróżnienia i rozdzielenia. Dlatego w badaniu postanowiono traktować łącznie wybrane kategorie spraw. Do badania włączono dwa rodzaje spraw o zmianę postanowienia w przedmiocie władzy rodzicielskiej – kategorie: „O zmianę wyroku rozwodowego w przedmiocie

* Autorka jest absolwentką Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego.

¹ Wyniki tego badania zostały przedstawione w poprzedzającym artykule *Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych*. Zarówno do tego badania, jak i do badania prezentowanego w niniejszym artykule nie przeprowadzono jak dotąd podobnych analiz w Polsce.

² Zgodnie z art. 58 ustawy z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2015 r. poz. 2082 ze zm.) sąd w wyroku rozwodowym obligatoryjnie rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym dzieckiem obojga małżonków oraz orzeka, w jakiej wysokości każdy z nich obowiązany jest do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka (wysokość alimentów). Uwzględnia też porozumienie małżonków o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem po rozwodzie, jeżeli jest ono zgodne z jego dobrem. Dlatego też należy się spodziewać, że wszelkie sprawy rodzinne, które mogą toczyć się po rozwodzie między stronami tamtego postępowania, będą dotyczyły ewentualnych zmian w tych rozstrzygnięciach, a nie rozstrzygnięć pierwszorazowych. Zrezygnowano również z analizowania postępowań w zakresie alimentów, gdyż uznano, że nie uda się rozróżnić spraw, w których wszczęcie takiej sprawy było wynikiem zmiany sytuacji materialnej uczestników i tych, w których w wyrokach rozwodowych orzeczono kwotę, co do której strony od razu nie były zgodne.

władzy rodzicielskiej i sposobie jej wykonania (art. 106 k.r. i op. – symbol 206)” oraz „O zmianę postanowienia w zakresie władzy rodzicielskiej (symbol 202a)”. Łącznie w 2015 r. sądy załatwiły z obu tych kategorii 15 304 spraw. Natomiast odnośnie do spraw dotyczących zmiany kontaktów z małoletnim wybrano kategorię „O zmianę kontaktów z małoletnim”. Liczba spraw załatwionych w 2015 r. w tej kategorii wyniosła 5219. Zatem łącznie w 2015 r. zostało załatwionych 20 523 spraw w obu rodzajach wytypowanych do niniejszego badania. Analizowane postępowania należą do repertorium „*Nsm*”, najliczniejszej kategorii spraw rozpatrywanych przed sądami rodzinnymi, same stanowiąc niewielki odsetek (3,2%) ich łącznej liczby.

Tabela 1		
Struktura głównych kategorii spraw rodzinnych załatwionych w 2015 r. przed sądami rejonowymi		
Rodzaje spraw	n	%
OGÓŁEM	647 933	100,0
Sprawy procesowe – RC, w tym m.in.:	146 880	22,7
Alimenty (orzeczenia)	58 496	9,0
Zmiana orzeczeń w zakresie alimentów	45 457	7,0
O ustalenie wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego	16 991	2,6
Sprawy nieprocesowe – RNs	147 084	22,7
Sprawy <i>Nsm</i>, w tym m.in.:	225 978	34,9
Pozbawienie, zawieszenie, ograniczenie władzy rodzicielskiej	42 140	6,5
Przywrócenie władzy rodzicielskiej	4983	0,8
Umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej	4334	0,7
O rozwiązanie rodziny zastępczej	1097	0,2
Zmianę wyroku rozwodowego w przedmiocie władzy rodzicielskiej i sposobie jej wykonania (art. 106 k.r. i op.)	4946	0,8
O zmianę postanowienia w zakresie władzy rodzicielskiej	10 358	1,6
Ustalenie miejsca pobytu małoletniego	5535	0,9
Ustalenie kontaktów z małoletnim	16 687	2,6
O wykonanie kontaktów z małoletnim	1962	0,3
O zmianę kontaktów z małoletnim	5219	0,8
Sprawy inne ogólne – RCo	8231	1,3
Sprawy – Nmo	73 107	11,3
Sprawy pomocy sądowej – RCps	46 648	7,2
Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem (WSC)	5	0,0

Źródło: Sprawozdanie MS – S16 w sprawach rodzinnych z zakresu spraw cywilnych z wyłączeniem spraw nieletnich za rok 2015.

Warto także w tym miejscu odnotować łączną liczbę osób zatrudnionych w wydziałach rodzinnych sądów rejonowych. Liczba obsadzonych etatów pionu rodzinnego na ostatni dzień okresu statystycznego roku 2015 wyniosła 998 sędziów, 216 asystentów sędziów oraz 1900 urzędników.

Należy odnotować, iż na podstawie dostępnych danych ze sprawozdawczości statystycznej i budżetowej sądownictwa powszechnego nie sposób ustalić poziomu

wpływów z należności sądowych oraz szczegółowych wydatków budżetowych związanych z prowadzeniem określonych rodzajów spraw³. Ostatnie tego typu dane zostały przedstawione w roku 2013 i dotyczyły lat 2009–2010⁴. Wskazywały one, że głównymi kategoriami wydatków ponoszonych przez te sądy były: wynagrodzenia osobowe i pochodne (71,6%), wynagrodzenia i wydatki bezosobowe (umowy-zlecenia i umowy o dzieło, ryczałty, zwroty kosztów, wydatki na biegłych, tłumaczy, kuratorów stron itp. – 8%) oraz koszty postępowania sądowego (7,6%). Z kolei w strukturze dochodów sądów największymi kategoriami były wpływy z opłat sądowych (74,7%) oraz wpływy z grzywien (20%). Dochody uzyskiwane przez wszystkie sądy rejonowe pozwalały na pokrycie 44% ich wydatków budżetowych⁵.

I. PRZYKŁADOWY PRZEGLĄD WYNIKÓW BADAŃ SPRAW ROZWODOWYCH ORAZ SPRAW RODZINNYCH TOCZĄCYCH SIĘ PO ROZWODZIE

Badania akt spraw rozwodowych przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości wykazały niedoskonałość postępowania dowodowego odnośnie do rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi rozwodzących się małżonków. Analiza postępowań w sprawach rodzinnych dotyczących, między innymi, małoletnich dzieci rozwiedzionych rodziców wskazuje, iż – być może – konieczność ich przeprowadzenia pozostaje w związku ze wskazaną niedoskonałością postępowania w sprawach rozwodowych. W badanych sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej oraz kontaktów z dziećmi znaczną liczbę uczestników stanowią bowiem rozwiedzeni rodzice dziecka.

W raporcie z ostatniego badania spraw rozwodowych Maciej Domański pisze wręcz o „fasadowości postępowania w zakresie rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej i kontaktach z dzieckiem oraz niechęci wielu sądów do szczegółowego ujawnienia i zbadania szczegółowych okoliczności mogących wpływać na rozstrzygnięcie w tym zakresie”⁶.

Także w poprzednim badaniu tego autora znajdujemy przykłady słabości postępowania dowodowego w sprawach o rozwód i „jakości” dowodów, które zostały

³ Por. M. Wild, M. Dziurda, P. Ryński, J. Sądowski, *Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Analiza funkcjonowania – wnioski de lege ferenda*, Warszawa 2014.

⁴ Por. A. Siemaszko, P. Ostaszewski, *Efektywność kosztowa sądownictwa powszechnego*, Warszawa 2013, <https://www.iws.org.pl/pliki/files/Efektywno%C5%9B%C4%87%20s%C4%85downictwa%20powszechnego-oprac-12.pdf>.

⁵ A. Siemaszko, P. Ostaszewski, *Efektywność kosztowa...*

⁶ M. Domański, *Orzekanie o pieczy naprzemienną w wyrokach rozwodowych*, „Prawo w Działaniu” 2016/25, s. 146. Autor przeprowadził badanie aktowe na próbie 23 spraw z uprawomocnionym orzeczeniem o pieczy naprzemienną z 2014 r. Celem badawczym było ustalenie, czy i jak często sądy orzekające o rozwodzie przewidywały model pieczy naprzemienną. W badaniu dokonano m.in. analizy dowodów przeprowadzonych w postępowaniach przed sądem. I tak wśród 23 spraw kuratorzy sporządzili wywiad środowiskowy w 9 sprawach, opinia ROD-K znalazła się tylko w 5 sprawach, a opinia biegłego psychologa dotyczyła zaledwie 3 spraw. We wszystkich badanych postępowaniach tylko 3 rodzaje dowodów zostały przeprowadzone w każdej sprawie: przesłuchanie stron, odpis aktu małżeństwa, odpis aktu urodzenia wspólnego dziecka (dzieci). Jednak są to dowody przeprowadzane przez sąd obligatoryjnie i, co ważniejsze, nie dają pełnego obrazu sytuacji rodzinnej. Aby zobrazować tę praktykę, autor cytuje wypowiedź sędziego z jednej z badanych spraw: „Jako egzemplifikację problemu można wskazać zdanie przewodniczącego, który w toku rozprawy, zwracając się do stron stwierdził: *idźcie sobie do sądu rejonowego i zmieniajcie sobie* [rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej i kontaktach z dzieckiem – M.D.] (...) Sąd rodzinny stoi przed wami otworem”.

przeprowadzone⁷. M. Domański zwracał uwagę, że problem „fasadowości” postępowania dowodowego można wiązać ze słabością, którą nazywa „niewywiązywaniem się sądu rozwodowego z obowiązku działania jako sądu opiekuńczego”⁸. Miało się to przejawiać w dążeniu jedynie do rozwiązania małżeństwa – jako celu samego w sobie, i całkowitym pominięciu pozostałych kwestii, które wymagałyby uregulowania – w tym wykonywania władzy rodzicielskiej czy kontaktów z dzieckiem.

Na problem zbyt wąskiego postępowania dowodowego w sprawach rozwodowych zwracała również uwagę Elżbieta Holewińska-Łapińska⁹. Jak czytamy we wnioskach z jej badania: „Większość sądów, których orzeczenia wydane w styczniu 2011 r. zostały zbadane, w sposób bardzo liberalny oceniała przesłanki przesądzające o możliwości pozostawieniu obojgu rodzicom władzy rodzicielskiej. (...) Sporadycznie były przeprowadzone dowody pozwalające na weryfikację braku zagrożenia dobra dzieci (np. z opinii ROD-K) oraz umożliwiające rzetelną prognozę, co do prawdopodobieństwa zgodnego współdziałania rodziców po rozwodzie w sprawach dzieci. W większości spraw postępowanie dowodowe mające przesądzić taką weryfikację było «symboliczne»”¹⁰.

Oprócz opracowań dotyczących spraw rozwodowych, bardzo cenne w kontekście tematu niniejszego opracowania informacje wynikają z analiz licznych spraw rodzinnych, bowiem dzięki nim można, między innymi, ustalić, jaka liczba ich uczestników była uprzednio stronami postępowania rozwodowego.

W artykule *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi* E. Holewińska-Łapińska zwraca uwagę na opinię Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, iż „wykonanie prawomocnych orzeczeń o kontaktach z dziećmi stanowi jeden z istotnych przejawów naruszeń Konwencji, co – w szczególności w świetle praktyki Fundacji – dotyczy sytuacji po rozwodzie rodziców”¹¹. Należy także przytoczyć wcześniejsze badanie wskazanej autorki poświęcone kontaktom z dziećmi innych osób niż ich rodzice,

⁷ M. Domański, *Powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców w wyroku rozwodowym*, „Prawo w Działaniu” 2015/21. Autor analizował sprawy, w których wyroki rozwodowe zapadły jako pierwsze w 2013 r., były prawomocne, a małżonkowie mieli wspólne małoletnie dzieci. Ostatecznie do badania skierowano akta 160 spraw z 12 sądów okręgowych. Jego celem było dokonanie oceny ilościowej i jakościowej orzeczeń sądów w przedmiocie władzy rodzicielskiej. W podsumowaniu badania czytamy: „Niezwykle istotnym, a być może podstawowym, problemem w zbadanych sprawach, który wydaje się istotną przyczyną stwierdzonych nieprawidłowości, była niezwykle słabość postępowania dowodowego. Należy przytoczyć kolejny raz odsetek 28% spraw, w których jedynym dowodem w zakresie rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej i kontaktach był dowód z przesłuchania stron. Zastrzeżenia budziła również «jakość» dowodów, które zostały przeprowadzone” – M. Domański, *Powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej...*, s. 76.

⁸ M. Domański, *Powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej...*, s. 77.

⁹ E. Holewińska-Łapińska, *Pozostawienie władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi obojgu rozwiedzionym rodzicom oraz rozstrzygnięcia o kontaktach z dziećmi w wyrokach rozwodowych*, Warszawa 2012. Badanie było dwuetapowe. W pierwszym etapie analizie poddano zostało 605 wyroków, z których okazało się, że w 42,5% sądy pozostawiły obojgu rozwiedzionym rodzicom pełną władzę rodzicielską. W drugim etapie badanie objęło 100 wylosowanych akt spraw, w których zapadło takie orzeczenie. <https://www.iws.org.pl/pliki/files/E%20Holewi%C5%84ska%20Pozostawienie%20w%C5%82adzy%20rodzicielskiej%202012.pdf>.

¹⁰ E. Holewińska-Łapińska, *Pozostawienie władzy rodzicielskiej...*, s. 141–142.

¹¹ E. Holewińska-Łapińska, *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi (w świetle wyników badania akt spraw postępowania wykonawczych)*, „Prawo w Działaniu” 2011/10, s. 6 i n. Autorka przeprowadziła badania, które miały zweryfikować orzecznictwo dotyczące sposobu przymusowego wykonania orzeczenia o kontaktach z dzieckiem oraz ocenie jego skuteczność. W tym celu analizie poddano akta 100 spraw wykonawczych. W toku badania okazało się, że „kontakty, których nie mogli zrealizować wnioskodawcy, co do których były informacje o podstawie ich ustalenia, najczęściej (40%) były orzeczone w wyrokach rozwodowych”.

które wykazało, iż najczęściej o ustalenie kontaktów występowały dziadkowie dzieci w sytuacji rozvodu rodziców¹².

Kolejne badanie wykonane w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości stanowiło analizę przyczyn nierealizowania w pełni orzeczenia (ugody) dotyczącego wykonywania kontaktów z dzieckiem. Badanie objęło 295 spraw. Wiele z nich dotyczyło ustalenia kontaktów w związku z rozwodem¹³.

Jerzy Słyk, analizując sprawy dotyczące rozstrzygnięcia o istotnych sprawach dziecka w przypadku braku porozumienia rodziców, ustalił, że „zdecydowanie najczęściej występowała sytuacja, w której wniosek o rozstrzygnięcie istotnej sprawy dziecka był kierowany przez jednego z rodziców będących po rozwodzie – 73 sprawy (44%)”¹⁴. W postępowaniu dowodowym sądy najczęściej opierały swoje decyzje na wysłuchaniu wnioskodawcy i uczestnika postępowania. W zbadanych sprawach mediacja miała miejsce zaledwie w 6 przypadkach. Biorąc pod uwagę, że najczęściej w sprawach rozstrzygających o istotnych sprawach dzieci uczestnikami są rodzice dzieci po rozwodzie, autor stwierdził: „W tym kontekście istotnego znaczenia nabiera postulat precyzyjnego formułowania wyroku rozwodowego w zakresie władzy rodzicielskiej, w tym precyzyjnego formułowania porozumienia o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem. Są one kluczowe z punktu widzenia zakresu wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców, a co za tym idzie – stosowania omawianego przepisu”¹⁵.

Jak już sygnalizowano na wstępie, niniejsze badanie ma na celu, między innymi, sprawdzenie, czy postępowania w dwóch wybranych rodzajach spraw rodzinnych (o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej oraz o zmianę kontaktów z małoletnim) mogą mieć faktycznie swoje źródło w nierzetelnie przeprowadzonych postępowaniach dowodowych przy orzekaniu rozwodów. Pozwalałoby to zweryfikować tezę, że brak szczegółowego rozstrzygnięcia kwestii władzy rodzicielskiej i kontaktów z małoletnim w wyroku rozwodowym przyczynia się

¹² E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie o osobistej styczności z małoletnimi osobami innymi niż ich rodzice*, „Prawo w Działaniu” 2008/4. W powołanym badaniu przeanalizowano akta 287 spraw o orzeczenie osobistej styczności z małoletnimi osobami innymi niż ich rodzice, w których postanowienie kończące postępowanie zapadło w 190 sprawach w 2005 r., a w 97 sprawach w 2006 r. W 287 zbadanych sprawach miały zostać ustalone kontakty z wnuczętami 264 babć i 188 dziadków, z tym że w 177 sprawach występowali oni wspólnie jako małżonkowie (sami lub z innymi osobami). W około 93% spraw miała być uregulowana styczność małoletnich z babcią, a w 65,5% – styczność z dziadkiem. Ważnym ustaleniem w badaniu było to, że choć najwięcej spraw zakończyło się umorzeniem postępowania (44%), to wśród nich aż 85% nastąpiło na skutek zawarcia przez strony ugody. Orzeczenie ustalające kontakty zapadło w 43% spraw, natomiast w 13% sąd postanowił oddalić wniosek. (s. 128).

¹³ E. Holewińska-Łapińska, M. Domański, J. Słyk, *Orzecznictwo w sprawach o wykonywanie kontaktów z dziećmi*, Warszawa 2015, „Prawo w Działaniu” 2016/25, s. 7 i n. Kontakty, których wykonania dochodzone w zbadanych sprawach, były ustalone głównie w postępowaniach rozwodowych (116 spraw – 39,3%) – w tym w 78 prawomocnych wyrokach oraz w 38 przypadkach w trybie zabezpieczenia na czas postępowania o rozwód oraz w sprawach poświęconych ustaleniu kontaktów, jako głównemu przedmiotowi rozstrzygnięcia sądu (65 spraw – 22%).

¹⁴ J. Słyk, *Rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka w przypadku braku porozumienia rodziców (art. 97 § 2 k.r.o.)*, „Prawo w Działaniu” 2013/14, s. 96. Do badań zakwalifikowano 166 akt spraw, które nadeszły wylosowane sądy rejonowe z całego kraju. „Jeżeli chodzi o bardziej obiektywne źródła dowodowe w badanych sprawach, to sądy najczęściej korzystały z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego. Miało to miejsce w 40 sprawach (24,1%), a więc w niespełna 25% spraw, co wydaje się liczbą niewielką. Pewnym zaskoczeniem okazało się niezwykle rzadkie korzystanie przez sądy z opinii RODK. Dowód ten został przeprowadzony w 5 sprawach (3%), a w 2 postępowaniach (1,2%) można było na podstawie akt stwierdzić, że sąd skorzystał z opinii RODK wydanej w innej sprawie” (cyt. za J. Słyk, *Rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka...*, s. 110–111).

¹⁵ J. Słyk, *Rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka...*, s. 119.

do zwiększenia wpływu spraw rodzinnych – w badanym przypadku o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej oraz o zmianę kontaktów z małoletnim. Możliwym rozwiązaniem tej sytuacji byłaby popularyzacja mediacji w postępowaniach rozwodowych. W założeniu pozwoliłoby to nie tylko ograniczyć koszty samych postępowań rozwodowych, ale także zmniejszyć wpływ (w konsekwencji także koszty) niektórych spraw rodzinnych. Celem badania jest weryfikacja, czy taki mechanizm rzeczywiście mógłby doprowadzić do ograniczenia wydatków budżetowych – oraz oszacowanie skali takich oszczędności. Wymagało to, po pierwsze, ustalenia, jaka część postępowań o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej oraz o zmianę kontaktów z małoletnim może być konsekwencją nieprecyzyjnych rozstrzygnięć w wyroku rozwodowym, a po drugie, oszacowania kosztów takich postępowań.

Każdego roku w Polsce sądy orzekają średnio 66 000 rozwodów. W 2015 r. można zauważyć największy wzrost liczby rozwodów od 2006 r. W raporcie „Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych” oszacowano, że „każdego roku koszty prowadzenia spraw o rozwód wynoszą ok. 48 mln zł (od 31 mln w scenariuszu minimalnym do 120 mln w scenariuszu maksymalnym)”¹⁶.

Przeprowadzone do tej pory badania aktowe, dotyczące między innymi wykonywania kontaktów z małoletnimi oraz rozstrzygania o istotnych sprawach dziecka, wykazują, że średni odsetek spraw, w których uczestnicy (rodzice dziecka) byli po rozwodzie, stanowił około 40%. Jeśli przyjmiemy, że powodem składania wniosków w tych sprawach są „fasadowe” orzeczenia rozwodowe, bowiem sądy nie zgromadziły wystarczającego materiału dowodowego dla optymalnego rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej i kontaktów z dzieckiem, to koszty tych postępowań powiększają *de facto* oszacowane koszty postępowań rozwodowych.

II. WYNIKI BADANIA AKTOWEGO SPRAW O ZMIANĘ ROZSTRZYgniĘCIA W PRZEDMIOCIE WŁADZY RODZICIELSKIEJ I KONTAKTÓW Z DZIECKIEM

Przeprowadzone badanie aktowe miało za zadanie odpowiedzieć na dwa główne pytania badawcze:

- 1) Jaki jest łączny koszt postępowań sądowych w sprawach o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej i o zmianę kontaktów z małoletnim?
- 2) Ilu z uczestników tych postępowań było uprzednio stronami postępowań rozwodowych?

(Będzie to maksymalny szacunek negatywnych konsekwencji „fasadowych” rozstrzygnięć rozwodowych.)

Listę tych pytań rozszerzono o kilka dodatkowych problemów:

- 1) W jakiej wysokości opłata od wniesionego wniosku jest ponoszona przez strony postępowania?

¹⁶ P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, K. Joński, *Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych*, Warszawa 2016, <http://www.iws.org.pl/raporty-1/>, s. 35.

- 2) Jak często sąd wydaje postanowienie o zwolnieniu strony postępowania z opłaty od wniesionego wniosku?
- 3) Jakie rozstrzygnięcia wydaje sąd w wyżej wymienionych sprawach?
- 4) Czy sąd sporządza uzasadnienie wydanego orzeczenia?
- 5) Czy wydane przez sąd orzeczenia są zaskarżane przez strony postępowania?
- 6) Jakie koszty generują analizowane sprawy dla Skarbu Państwa?

Badanie przeprowadzono na dobranej losowo próbie dwóch rodzajów spraw: o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej i o zmianę kontaktów z małoletnim. Ich losowanie przeprowadzono metodą warstwową. W pierwszym etapie ogólną liczbę 314 sądów rejonowych podzielono na 3 warstwy, ze względu na uporządkowaną ogólną liczbę załatwionych w 2015 r. spraw dwóch rozpatrywanych kategorii. Warstwa 1 – 218 sądów małych (od 6 do 87 spraw załatwionych), warstwa 2 – 60 sądów średnich (od 90 do 181 spraw załatwionych), warstwa 3 – 11 sądów dużych (od 212 do 434 spraw załatwionych). Drugi etap zakładał proporcjonalne losowanie 18 spośród 314 sądów. Z każdej warstwy przeprowadzono losowanie proste w programie SPSS. Do próby weszło 9 sądów małych, 6 średnich i 3 duże. Dla tak wylosowanej próby sądów w trzecim etapie dobrano z każdego sądu liczbę spraw proporcjonalną do liczby załatwień każdego rodzaju, przy założeniu stworzenia dwóch osobnych prób po ok. 225 spraw. Ostatnim etapem było zaś zwrócenie się do każdego sądu o przysłanie do siedziby Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości określonej w losowaniu liczby spraw. W ten sposób otrzymano i poddano analizie ogółem 422 sprawy, z czego 210 spraw o kontakty i 209 spraw o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej¹⁷.

Do badania wykorzystano elektroniczną ankietę, składającą się z 39 pytań podzielonych na dwie grupy. Pierwsza dotyczyła rodzaju wnoszonej sprawy oraz tego, kim byli jej uczestnicy. Zawarto w niej pytania o to, czy rodzice dziecka byli lub są małżeństwem (jeśli tak, to także daty orzeczenia rozwodu i/lub zawarcia małżeństwa) oraz ilu dzieci dotyczyło postępowanie. Jeśli rodzice byli rozwiedzeni, gromadzono dane o szczegółach orzeczenia rozwodowego (z uwzględnieniem faktu ustalenia winy, postanowienia w przedmiocie władzy rodzicielskiej i o kontaktach z małoletnim, postanowienia w zakresie alimentów, eksmisji jednego z małżonków oraz podziału wspólnego majątku).

Druga grupa pytań dotyczyła przebiegu postępowania i związanych z nim kosztów. Gromadzono dane ogólne, takie jak data wniesienia wniosku, wydania orzeczeń kończących postępowanie (zarówno w pierwszej, jak i w drugiej instancji) oraz wysokość wniesionej opłaty sądowej. Zbadano liczbę wydanych opinii biegłych powołanych w sprawie i sporządzonych wywiadów środowiskowych wraz z wysokością przyznanego postanowieniem wynagrodzenia za ich sporządzenie (odnotowano kwoty, jakie ponosił w tym zakresie Skarb Państwa). Zannotowano liczbę posiedzeń sądu, łączny czas ich trwania, a także liczbę wysłanej w sprawie korespondencji. Wynotowywano również informacje o przyznanym wynagrodzeniu dla kuratora procesowego, zwrocie zarobku lub dochodu utraconego przez świadka w związku z koniecznością stawiennictwa, ustalonym koszcie postępowania, koszcie ustanowienia adwokata z urzędu oraz zastępstwa procesowego, a także dane o nałożonych w analizowanej sprawie grzywnach.

¹⁷ Pozostałe 3 sprawy okazały się połączone do wspólnego rozpoznania z obu badanych typów postępowań.

1. Charakterystyka próby badawczej

W omawianym badaniu analizie poddano 422 sprawy dotyczące dwóch wybranych typów postępowań prowadzonych przed sądami rodzinnymi. Ich rozłożenie w próbie okazało się niemal równomierne – 209 spraw o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej i 210 o zmianę kontaktów z małoletnim. W 3 przypadkach sprawy były połączone do jednego rozstrzygnięcia z dwóch wniosków wymienionych wyżej typów postępowań. Zdecydowano się w tym miejscu analizować rozpatrywane sprawy łącznie, wyróżniając jednak istotne różnice między nimi. Warto podkreślić duży udział wśród badanych postępowań tych wszczętych z urzędu – 103 takie sprawy, czyli 24% badanych.

Tabela 2 Rodzaje spraw w próbie		
	n	%
O zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej	209	49,5
O zmianę kontaktów z małoletnim	210	49,8
Połączone do wspólnego rozstrzygnięcia	3	0,7
Ogółem	422	100,0

Źródło: opracowanie własne.

W zdecydowanej większości (81%) uczestnikami postępowania byli rodzice dziecka, którego dotyczyła sprawa. W drugiej kolejności (8%) byli to rodzice/rodzic i inne osoby z rodziny (najczęściej dziadkowie). Co ważne, równie często uczestnikiem było jedno z rodziców (7%). Sprawy te warto opisać bardziej szczegółowo – najczęściej dotyczyły one matek (22 sprawy – 79%). Były to sytuacje, gdy ojciec był nieznany, nie można było ustalić jego miejsca pobytu i nie interesował się dzieckiem lub jedno z rodziców było pozbawione władzy rodzicielskiej, podczas gdy drugie władzę rodzicielską miało ograniczoną. Ponadto w czterech przypadkach drugi rodzic nie żył w chwili wszczęcia postępowania. Sprawy te toczyły się między rodzicem a placówkami, w których przebywało dziecko, lub obejmowały próby zmiany orzeczenia nadzoru kuratora nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej przez pojedynczego rodzica. Niemal zawsze dotyczyły one zmiany we władzy rodzicielskiej (27 spraw), tylko jedna była o zmianę kontaktów z dzieckiem. Znakomita większość tych spraw była wszczęta z urzędu (24 sprawy – 86%), w tym 9 razy na wniosek kuratora (najczęściej o uchylenie nadzoru kuratora). W czterech pozostałych sprawach (jedna z nich dotyczyła kontaktów z dzieckiem) wnioski złożyły matki. Niemal wszystkie sprawy zakończyły się wyrokiem sądu (26 z 28 spraw), w jednej sąd oddalił wniosek, a w drugiej wniosek odrzucił z uwagi na toczące się równoległe postępowanie w sprawie o władzę rodzicielską.

W dwóch przypadkach uczestnikami postępowania były „osoby nie z rodziny”, czyli opiekun prawny i osoba stanowiąca rodzinę zastępczą. Obie sprawy były wszczęte z urzędu, o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej i zakończone wyrokiem sądu (ojciec nie interesował się dzieckiem, matka nie żyła). W jednej sprawie oznaczonej „inaczej” uczestnikami postępowania byli ciotka i wujek małoletnich oraz rodzinny dom dziecka (była to sprawa o kontakty z pięciorgiem małoletniego rodzeństwa).

Tabela 3 Uczestnicy badanych postępowań		
	n	%
Oboje rodzice dziecka/dzieci	344	81,5
Rodzic i inna osoba z rodziny	32	7,6
Rodzic i inna osoba nie z rodziny	10	2,4
Inne osoby z rodziny	5	1,2
Inne osoby nie z rodziny	2	0,5
Pojedynczy rodzic	28	6,6
Inaczej	1	0,2
Ogółem	422	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Co ciekawe, wśród badanych spraw pięciokrotnie zdarzyła się sytuacja, w której kilka postępowań dotyczyło tej samej rodziny. W 4 przypadkach tych samych uczestników dotyczyły 2 sprawy, natomiast w ostatnim – jedną rodzinę obejmowały 4 odrębne postępowania¹⁸. Łącznie wszystkie 422 zbadane sprawy dotyczyły grupy 567 małoletnich. W znakomitej większości (73%) badane postępowania dotyczyły jednego dziecka.

W zbadanych sprawach najczęściej, bo w 253 przypadkach (60%), sądy zakończyły postępowanie, wydając wyrok. Drugim w kolejności rodzajem wydawanego orzeczenia końcowego (113 spraw – 27%) było umorzenie postępowania ze względu na zawarcie przez strony ugody. Zarówno umorzenie postępowania z innych powodów (głównie z powodu cofnięcia wniosku przez wnioskodawcę – 15 spraw), jak i oddalenie wniosku przez sąd dotyczyło 5% zbadanych spraw. W 13 przypadkach (3%) postępowania kończyły się w inny sposób: 4 razy sąd zwrócił wniosek, 5 razy wniosek odrzucił, 3 razy sąd stwierdził brak podstaw do wszczęcia sprawy z urzędu, a jeden raz postanowił połączyć badaną sprawę z inną (brak jej akt wśród badanych spraw).

Tabela 4 Rodzaj orzeczenia kończącego postępowanie w pierwszej instancji		
	n	%
Wyrok/postanowienie	253	60,0
Oddalenie wniosku	20	4,7
Umorzenie postępowania – ugoda	113	26,8
Umorzenie postępowania – inne powody	23	5,5
Inne	13	3,1
Ogółem	422	100,0

Źródło: opracowanie własne.

¹⁸ Sprawy: 351, 352, 353, 354. Rodzice żyli osobno, jedno dziecko. Wszystkie sprawy w przedmiocie władzy rodzicielskiej, wszystkie wszczęte z urzędu – brak wniesionej opłaty sądowej.

Postępowanie w zbadanych sprawach, od momentu złożenia wniosku do wydania orzeczenia w pierwszej instancji, trwało średnio 6 miesięcy. W połowie postępowań czas ten nie przekroczył 4 miesięcy. Najkrótsza sprawa trwała 2 dni (0,07 miesiąca – wniosek o kontakty z dzieckiem został odrzucony przez sąd¹⁹), a najdłuższa 36 miesięcy.

Tabela 5 Czas trwania postępowania do wydania orzeczenia w pierwszej instancji (w miesiącach)	
Średnia	6
Mediana	4
Minimum	0,07
Maksimum	36
N	422
Brak danych	3

Źródło: opracowanie własne.

Jedynie w 49 zbadanych sprawach (12%) sąd sporządził uzasadnienie wydanego orzeczenia. Średnio uzasadnienie liczyło 8 stron. Najkrótsze zawierało 2 strony, natomiast najdłuższe – 25 stron. Połowa sporządzonych przez sądy uzasadnień nie przekroczyła 8 stron. Najczęściej sąd sporządzał uzasadnienie w postępowaniach zakończonych wyrokiem (38 z 49 uzasadnień). Pozostałe 11 uzasadnień sądy sporządziły w sprawach następujących: zakończonych oddaleniem wniosku (7 spraw), umorzeniem postępowania ze względu na zawartą ugodę (3 sprawy) oraz w jednej sprawie, gdzie sąd na podstawie art. 1099 § 1 k.p.c. odrzucił wniosek (uznał, że polskie sądy nie mają jurysdykcji w rozpoznawanej sprawie²⁰).

Tabela 6 Czy w sprawie zostało sporządzone uzasadnienie wyroku/postanowienia?		
	n	%
Tak	49	11,6
Nie	373	88,4
Ogółem	422	100,0

Źródło: opracowanie własne.

W zbadanych aktach odnotowano jedynie 19 środków odwoławczych od orzeczenia sądu pierwszej instancji (4% badanych spraw). Podobnie jak w przypadku sporządzonych przez sąd uzasadnień, tak też jeśli chodzi o wniesione przez uczestników apelacje, najczęściej miały one miejsce, gdy sąd pierwszej instancji wydał w sprawie wyrok (16 z 19 apelacji). Rodzaj orzeczeń sądu odwoławczego w tych sprawach rozłożył się równomiernie – w 8 przypadkach sąd oddalił apelację, a w 8 zmienił treść postanowienia sądu *meriti*. Natomiast w 3 pozostałych przypadkach

¹⁹ Wniosek był opłacony – 40 zł, uczestnikami byli rodzice dziecka.

²⁰ Matka wniosła o pozbawienie władzy rodzicielskiej ojca dziecka. Jednak małoletni od 6 lat mieszkał za granicą, a ojciec nie złożył żadnej odpowiedzi na ten wniosek ani nie stawił się na rozprawie.

apelacje dotyczyły spraw, w których sąd pierwszej instancji oddalił wnioski. W 2 postępowaniach apelacje te zostały oddalone, a w jednej sprawie sąd postanowił umorzyć postępowanie apelacyjne. Większość wniesionych apelacji (11 spraw) była wniesiona przez uczestników będących po rozwodzie.

Tabela 7 Orzeczenie sądu odwoławczego		
	n	%
Oddalenie apelacji	10	2,4
Zmiana treści postanowienia	8	1,9
Umorzenie postępowania apelacyjnego	1	0,2
Ogółem	19	4,5
Brak apelacji	403	95,5
Razem	422	100

Źródło: opracowanie własne.

Aby oszacować koszty sądowe związane z wysyłaną w sprawie korespondencją, zbadano liczbę zwrotnych potwierdzeń odbioru znajdujących się w badanych aktach. Okazało się, że w 10 sprawach sądy nie przesyłały żadnej korespondencji. Średnio w aktach znajdowało się 11 potwierdzeń odbioru. W połowie zbadanych akt liczba przesłanej korespondencji nie przekroczyła 7 pism.

Wśród spraw o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej (N=209) średnio w jednym postępowaniu sądy przesyłały 8 dokumentów. Natomiast w sprawach o zmianę w kontaktach z małoletnim przeciętnie w trakcie jednej sprawy przesłano 12 pism. Najwyższa liczba przesłanej korespondencji dotyczyła spraw połączonych do jednego rozpoznania i wyniosła średnio 50.

Tabela 8 Korespondencja				
	Władza rodzicielska	Kontakty z małoletnim	Połączone do jednego rozpoznania	Wszystkie (N=422)
Średnia	8,24	12,34	50	10,58
Mediana	6	9	56	7
Minimum	0	0	12	0
Maksimum	49	233	82	233
Suma	1722	2592	150	4464
N	209	210	3	422

Źródło: opracowanie własne.

Jedynie w 22 sprawach (6%) w trakcie postępowania sąd skierował uczestników do mediacji. W większości tych przypadków (15 spraw) mediacja nie zakończyła się sukcesem – nie dochodziło do porozumienia lub strony/jedna ze stron nie wyraziły na nią zgody. Zaledwie w 7 przypadkach mediacja w trakcie postępowania zakończyła się zawarciem przez strony ugody, którą zatwierdził sąd. Interesujące,

że większość przypadków, w których sąd kierował strony do mediacji, dotyczyła uczestników będących po rozwodzie (16 z 22 spraw). Jednak wśród nich tylko w 3 przypadkach stronom udało się zawrzeć ugodę.

Przeciętnie akta w zbadanych sprawach liczyły 71 kart. Minimalna ilość to 5 kart, natomiast maksymalnie jedno akta miały 1248 kart. Akta w przedmiocie zmiany we władzy rodzicielskiej liczyły średnio 56 kart. Najkrótsza sprawa zajmowała 5 kart, a najdłuższa 454 karty. W sprawach o zmianę kontaktów z dzieckiem przeciętnie akta zawierały 76 kart. Minimalna liczba wynosiła 7 kart, maksymalna – 373. Zdecydowanie największą objętość zajmowały akta spraw połączonych do jednego rozpoznania – średnio 695 kart. Najobszerniejsze akta zawierały 1248 kart, a najkrótsze 52 karty.

2. Uczestnicy postępowań

Jednym z głównych celów niniejszego badania było sprawdzenie, w ilu przypadkach postępowania przed sądem rodzinnym w wybranych dwóch typach spraw dotyczą uczestników – rodziców dziecka po rozwodzie. Okazuje się, że w ponad połowie, bo w 230 zbadanych sprawach (54% badanych akt), rodzice małoletniego, którego dotyczyła sprawa, byli rozwiedzeni. Zaledwie 27 spraw (6%) dotyczyło rodziców dziecka, którzy byli małżeństwem w trakcie postępowania. Warto jednak zauważyć, że niemal 1/4 spraw (22%) dotyczyła rodziców, którzy nigdy nie byli w związku małżeńskim. Natomiast w 69 zbadanych aktach (16%) nie było informacji o obecnym lub przeszłym statusie cywilnym rodziców dziecka.

Tabela 9		
Czy rodzice dziecka/dzieci są lub byli w związku małżeńskim?		
	n	%
Są obecnie	27	6,4
Są po rozwodzie	230	54,5
Są w separacji	3	0,7
Nie	93	22,0
Brak informacji	69	16,4
Ogółem	422	100,0

Źródło: opracowanie własne.

W omawianym badaniu brano pod uwagę dwa rodzaje postępowań rodzinnych. Spraw pierwszego typu – o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej – było 209, w tym 114 z nich (54%) dotyczyło rodziców po rozwodzie. Drugiego rodzaju badanych spraw, czyli o kontakty z małoletnim, było 210, z czego również w 114 sprawach (54%) rodzice dziecka byli rozwiedzeni²¹. Do badań zostały włączone także 3 sprawy, które były połączone do jednego rozpoznania z dwóch wniosków obu badanych rodzajów spraw – 2 z nich dotyczyły rozwiedzionych rodziców dziecka.

²¹ Liczba uczestników – rozwiedzionych rodziców dziecka jest tu większa niż w cytowanych badaniach w rozdziale I. Prawdopodobnie wynika to ze szczególnych kategorii badanych spraw.

Podsumowując, we wszystkich zbadanych sprawach 230 dotyczyło rodziców dziecka po rozwodzie. Jeśli chodzi o sprawy wszczęte z urzędu (w całym badaniu było ich 103), to tylko w 32 przypadkach (31%) ich uczestnikami byli rozwiedzeni rodzice małoletniego.

Tabela 10 Rodzaj spraw wśród uczestników – rodziców dziecka po rozwodzie		
	n	%
O zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej	114	49,6
O zmianę kontaktów z małoletnim	114	49,6
Połączone do wspólnego rozstrzygnięcia	2	0,9
Ogółem	230	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Wśród zbadanych akt spraw, w których odnotowano rozwód rodziców małoletniego, 161 zawierało informację zarówno o dacie zawarcia małżeństwa, jak i o dacie orzeczenia rozwodu. Na tej podstawie można stwierdzić, że małżeństwa trwały średnio 8 lat, a połowa z nich nie przekroczyła 6 lat. Najkrótsze stażem małżeństwo zostało rozwiązane po roku, a najdłuższe – po 24 latach.

Tabela 11 Długość trwania małżeństwa rozwiedzionych rodziców	
Średnia	7,73
Mediana	6
Minimum	1
Maksimum	24
N	161

Źródło: opracowanie własne.

W 204 aktach spraw znajdowała się informacja o dacie orzeczenia rozwodu rodziców małoletniego. Na tej podstawie można było obliczyć, że wniosek w omawianych postępowaniach był składany po upływie średnio 41 miesięcy od dnia rozwodu (czyli prawie 3,5 roku). W połowie przypadków okres ten nie przekroczył 29 miesięcy. Najkrótszy odstęp wynosił miesiąc (w jednej sprawie), a najdłuższy – 158 miesięcy (13 lat).

Tabela 12 Czas od dnia rozwodu do wszczęcia analizowanej sprawy (w miesiącach)	
Średnia	41,06
Mediana	29,50
Minimum	1
Maksimum	158
N	204

Źródło: opracowanie własne.

Z 230 postępowań, w których rodzice dziecka byli rozwiedzeni, w 145 przypadkach (63%) w aktach sprawy znajdował się odpis orzeczenia rozwodowego. Na podstawie analizy dostępnych wyroków można było wyciągnąć kilka wniosków. W każdym orzeczeniu rozwodowym sąd wydał rozstrzygnięcie w przedmiocie władzy rodzicielskiej. Najczęściej (90 spraw) uznano je za ogólne, natomiast w 55 przypadkach za szczegółowe. Rozstrzygnięciem ogólnym określono takie, w którym sąd tylko powierzył władzę rodzicielską i ustalił miejsce pobytu dziecka. W szczegółowym zaś sąd wskazywał ponadto, w jakim zakresie ogranicza władzę rodzicielską drugiemu rodzicowi – np. do współdecydowania o istotnych sprawach dziecka, takich jak wybór szkoły, zawodu, sposobu leczenia, zajęć pozalekcyjnych czy form odpoczynku.

Rozstrzygnięcie o kontaktach z małoletnim znajdowało się w 98 orzeczeniach (68%). Najczęściej, bo w 63 przypadkach, było szczegółowe, a w 35 – ogólne. Warto zauważyć, że aż w 47 orzeczeniach rozwodowych (32%) sąd nie rozstrzygał w tym zakresie. Za szczegółowe ustalenie kontaktów z małoletnim uznano te, w których sąd określił konkretne dni w miesiącu wraz z godzinami, w jakich mają się one odbywać oraz okolicznościami (np. kto ma przyprowadzić i odebrać dziecko w ustalone miejsca). Ponadto sąd ustalał, w jakich godzinach i na jakich zasadach dziecko będzie spędzać z rodzicami święta, ferie zimowe czy wakacje letnie z uwzględnieniem zasad, którymi mają kierować się rodzice przy ustalaniu szczegółów. Np. *w latach nieparzystych w święta Bożego Narodzenia od godz. 10:00 w Wigilię do drugiego dnia świąt godziny 17:00; latem 7 dni w terminie uzgodnionym z matką z trzymiesięcznym wyprzedzeniem, przy czym pozwanego zobowiązuje się do odbierania i przyprowadzania syna do miejsca jego zamieszkania*²². Ogólne ustalenie kontaktów zawierało jedynie wskazanie liczby dni, niekiedy do ustalenia w szczegółach między rodzicami np. *w jeden, uzgodniony przez strony weekend w miesiącu, w sobotę i w niedzielę w godzinach od 10:00 do 18:00 każdego z tych dni, z prawem zabierania dzieci poza ich miejsce stałego pobytu, bez obecności matki*²³. Nie były w nich ustalane kwestie świąt, wakacji ani tego, na kim spoczywa obowiązek przyprowadzania i odbierania dziecka.

Gdy sąd w wyroku rozwodowym pozostawiał władzę rodzicielską obojgu rodzicom, to wtedy jej pełnienie opisywał ogólnie. Podobna sytuacja dotyczyła rozstrzygnięcia o kontaktach z dzieckiem.

3. Wniesione opłaty

Zgodnie z art. 37 pkt 2 ustawy z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych²⁴ – dalej u.k.s.c. – opłatę stałą w kwocie 100 zł pobiera się od wniosku o zmianę wyroku orzekającego rozwód lub separację w części dotyczącej władzy rodzicielskiej. Natomiast w przypadku opłaty za wniosek w sprawie o zmianę kontaktów z małoletnim stosuje się art. 23 pkt 1 u.k.s.c.: „Opłatę stałą w kwocie 40 zł pobiera się od wniosku o wszczęcie postępowania nieprocesowego lub samodzielnej jego części, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej”.

²² Sprawa nr 302.

²³ Sprawa nr 386.

²⁴ Dz.U. z 2016 r. poz. 623.

Wśród zbadanych spraw tylko w 22 przypadkach (5%) sąd zwolnił wnioskodawcę z całości wnoszonej opłaty sądowej. Jednak brak opłaty dotyczył także 101 spraw, które były wszczęte przez sąd z urzędu. Natomiast w 6 przypadkach opłata sądowa nie została wniesiona z innych powodów (cofnięcie wniosku przed wniesieniem opłaty, zwrot wniosku przez sąd ze względu na nieuiszczenie opłaty lub niepobranie opłaty od wniosku o umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej²⁵). Tak więc w badanych postępowaniach opłatę sądową w całości wpłacono w 271 przypadkach (64% wszystkich spraw).

Zwolnienie z całości wnoszonej opłaty sądowej w większości dotyczyło spraw o zmianę kontaktów z małoletnim – 15 z 22 spraw (68% wszystkich spraw ze zwolnieniem z wnoszenia opłaty). Większość uczestników postępowań, których sąd zwolnił z ponoszenia opłaty, było rodzicami po rozwodzie (13 spraw – 59%).

Zwrócenie wniesionej opłaty sądowej miało miejsce w 22 postępowaniach (5% zbadanych spraw). Tylko w jednym przypadku opłata ta została zwrócona wnioskodawcy w całości²⁶. Zwrot części wniesionej opłaty sądowej oznaczał zawsze zwrot połowy opłaty za wniosek i dotyczył 20 zbadanych postępowań – w tym jednego w przedmiocie władzy rodzicielskiej (zwrot 50 zł) oraz 19 spraw o zmianę kontaktów z małoletnim (zwrot 20 zł). Ponadto w jednym przypadku sąd zwrócił 3/4 wniesionej opłaty za wniosek²⁷, tj. 30 zł (sprawa o zmianę w kontaktach).

Niemal wszystkie postępowania, w których sąd zwrócił połowę wniesionej opłaty sądowej (16 spraw – 80%), zakończyły się umorzeniem postępowania ze względu na zawarcie przez strony ugody. Pozostałe 3 sprawy zostały umorzone z powodu cofnięcia wniosku, a jedna zakończyła się wyrokiem sądu.

Tabela 13 Zwrot całości lub części wniesionej opłaty		
	n	%
Tak, całość	1	0,2
Tak, połowę	20	4,7
Nie	271	64,2
Nie dotyczy (nie wniesiono opłaty)	129	30,6
Inaczej – 3/4 opłaty	1	0,2
Ogółem	422	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Wśród wszystkich spraw o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej (N=209), w 7 przypadkach sąd zwolnił wnioskodawcę z opłaty w całości. Ponadto brak opłaty dotyczył 97 spraw wszczętych z urzędu oraz 4 spraw, gdzie brak ten wynikał z innych powodów²⁸. W sprawach tego typu wynotowano tylko 2 przypadki zwrotu wniesionej opłaty sądowej. Pierwszy był zwrotem opłaty w całości

²⁵ Art. 95 ust. 1 pkt 2 u.k.s.c..

²⁶ Sąd zwrócił wniosek o zmianę wyroku rozwodowego w przedmiocie władzy rodzicielskiej oraz całość wniesionej opłaty – 100 zł.

²⁷ Decyzja sądu na podstawie art. 79 ust. 1 pkt 2a u.k.s.c. (3/4 uiszczonych opłaty od pisma wszczynającego postępowanie w pierwszej instancji oraz zarzutów od nakazu zapłaty, jeżeli w toku postępowania sądowego zawarto ugodę przed mediatorem po rozpoczęciu rozprawy).

²⁸ W tym 2 zwroty wniosków przed uiszczeniem opłaty sądowej.

(100 zł), a drugi oznaczał zwrot jej połowy – 50 zł. W pozostałych 99 sprawach tego rodzaju opłata sądowa została uiszczona w całości.

Tabela 14 Opłaty wniesione w badanych postępowaniach		
	n	%
Wniesiona w całości	271	64,2
Brak opłaty – sprawa z urzędu	101	23,9
Zwolnienie z opłaty w całości	22	5,2
Zwrot części (lub całości) wniesionej opłaty	22	5,2
Inne powody braku opłaty	6	1,4
Ogółem	422	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 15 Wniesione opłaty sądowe w sprawach o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej		
	n	%
Wniesiona opłata w całości	99	47,4
Brak opłaty – sprawa z urzędu	97	46,4
Zwolnienie z opłaty w całości	7	3,3
Zwrot części (lub całości) wniesionej opłaty	2	1,0
Inne powody braku opłaty	4	1,9
Ogółem	209	100,0

Źródło: opracowanie własne.

W badanej próbie było 210 spraw o zmianę kontaktów z małoletnim. Wśród nich w 15 sprawach sąd zwolnił wnioskodawcę w całości z opłaty. Brak opłaty dotyczył też 4 spraw wszczętych z urzędu oraz 2 przypadków innych powodów (cofnięcia wniosku przed wniesieniem opłaty). Zwrot części wniesionej opłaty dotyczył w tym typie postępowań 20 spraw. W 19 sprawach był to zwrot połowy opłaty (20 zł), a w jednej zwrot 3/4 opłaty (zwrócono 30 zł). Zatem wśród badanych spraw o kontakty z małoletnim opłata sądowa została uiszczona w całości w 169 postępowaniach.

Tabela 16. Wniesione opłaty sądowe w sprawach o zmianę kontaktów z małoletnim		
	n	%
Wniesiona opłata w całości	169	80,5
Brak opłaty – sprawa z urzędu	4	1,9
Zwolnienie z opłaty w całości	15	7,1
Zwrot części wniesionej opłaty	20	9,5
Cofnięcie wniosku przed wniesieniem opłaty	2	1,0
Ogółem	210	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Jeśli chodzi o sprawy połączone do wspólnego rozpoznania, to we wszystkich 3 opłata sądowa została wniesiona w całości.

Na potrzeby niniejszych badań oprócz opłaty stałej za złożenie wniosku (40 zł za wniosek w sprawie o zmianę kontaktów z małoletnim i 100 zł za wniosek o zmianę postanowienia w przedmiocie władzy rodzicielskiej), do ogólnych opłat sądowych wliczane były także wydatki ponoszone przez uczestników w trakcie postępowania, takie jak: opłata za wniosek o zabezpieczenie, zażalenie na odrzucenie wniosku, opłata za apelację. To w takim szerszym ujęciu będzie rozumiana dalej opłata sądowa.

Opłata sądowa, wniesiona w postępowaniach (N= 293²⁹), wynosiła średnio 68 zł³⁰. W połowie spraw nie przekroczyła ona 40 zł. Najniższa opłata wynosiła 30 zł, natomiast najwyższa – 420 zł.

Tabela 17 Łączna kwota wniesionych w sprawach opłat sądowych	
Średnia	68,26
Mediana	40
Minimum	30
Maksimum	420
N	293

Źródło: opracowanie własne.

Spośród 293 spraw, w których zostały wniesione opłaty sądowe, 101 dotyczyło zmiany rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej, 189 zmiany kontaktów z dzieckiem i 3 postępowania połączone do jednego rozpoznania z obu badanych typów spraw. W pierwszej kategorii spraw przeciętna suma opłat wynosiła 86,53 zł. W połowie wniesionych spraw kwota ta nie przekroczyła 100 zł. Najmniejsza wniesiona sumaryczna opłata to 40 zł, natomiast największa – 200 zł. W drugiej kategorii – spraw o zmianę kontaktów z małoletnim – łączne opłaty sądowe wynosiły średnio 55,24 zł. W połowie spraw nie przekroczyły 40 zł (minimalnie 30 zł, maksymalnie 200 zł). W sprawach połączonych do wspólnego rozpoznania wniesiono dwie najwyższe kwoty opłat sądowych – 420 zł i 360 zł – trzecia wynosiła 40 zł.

W rozpatrywanych sprawach analizowano również dochody sądów z tytułu opłat kancelaryjnych. W badanej próbie opłata ta została wniesiona w 179 sprawach i średnio wynosiła 14 zł. Wśród postępowań w przedmiocie władzy rodzicielskiej opłata kancelaryjna została wniesiona w 67 sprawach i średnio wynosiła 10 zł. Natomiast w sprawach o kontakty z małoletnim wniesiono opłatę kancelaryjną w 109 postępowaniach, w kwocie o przeciętnej wysokości 14 zł. We wszystkich trzech sprawach połączonych do jednego rozpoznania została wniesiona opłata kancelaryjna. Najniższa wynosiła 6 zł, a najwyższa 254 zł.

²⁹ Zbadane sprawy po odjęciu: tych, w których sąd zwolnił z opłaty w całości, spraw z urzędu, gdzie nie było opłaty oraz spraw bez opłaty z innych powodów – cofnięcie wniosku przed wniesieniem opłaty, zwrot wniosku przez sąd ze względu na nieuiszczenie opłaty lub niepobranie opłaty od wniosku o umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej.

³⁰ Średnia dla wszystkich 422 spraw (obejmująca również te, w których opłaty nie wniesiono) wynosiła 47,4 zł.

Tabela 18 Łączna kwota opłat sądowych w poszczególnych typach spraw								
	Władza rodzicielska (N=209)		Kontakty z małoletnim (N=210)		Połączone do jednego rozpoznania (N=3)		Wszystkie (N=422)	
Średnia	86,53		55,24		273,33		68,26	
Mediana	100		40		360		40	
Minimum	40		30		40		30	
Maksimum	200		200		420		420	
SUMA	8740		10440		820		20000	
W ilu sprawach wniesiono opłatę sądową	n	%	n	%	n	%	n	%
	101	48%	189	90%	3	100%	293	69%

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 19 Opłaty kancelaryjne w poszczególnych typach spraw								
	Władza rodzicielska (N=209)		Kontakty z małoletnim (N=210)		Połączone do jednego rozpoznania (N=3)		Wszystkie (N=422)	
Średnia	10		14		146,66		14,49	
Mediana	6		12		180		8	
Minimum	5		2		6		2	
Maksimum	72		76		254		254	
SUMA	652		1502		440		2594	
W ilu sprawach wniesiono opłatę kancelaryjną	n	%	n	%	n	%	n	%
	67	32	109	52%	3	100%	179	42%

Źródło: opracowanie własne.

W zbadanych sprawach sąd tylko jeden raz nałożył grzywnę w wysokości 200 zł na świadka, który nie stawił się na rozprawę i nie poinformował o tym sądu³¹.

5. Wydatki budżetowe w badanych sprawach

Spośród zbadanych 422 postępowań 16 sąd zakończył bez przeprowadzenia ani jednej rozprawy. Prawie połowa wszystkich spraw (201 – 48%) została rozpoznana na jednej rozprawie. Przeciętnie w badanych sprawach odbyły się dwie rozprawy (mediana także = 2), natomiast maksymalnie w jednej sprawie odbyło się ich aż 14. Łącznie we wszystkich zbadanych sprawach odbyły się 884 rozprawy. Średni czas trwania rozpraw w jednej sprawie wyniósł 80 minut (mediana = 49 minut). Wśród badanych akt tylko w 32 sprawach (8%) oprócz rozpraw odbyły się inne

³¹ Sprawa nr 428.

posiedzenia sądu (głównie wysłuchanie małoletniego). Najczęściej (24 z 32 przypadków) w jednej sprawie odbyło się jedno takie posiedzenie.

W omawianym badaniu znalazło się 209 spraw o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej. Wśród nich w 7 przypadkach sąd zakończył postępowanie bez przeprowadzenia rozprawy. W pozostałych 202 postępowaniach odbyły się przeciętnie dwie rozprawy (średnia = 1,89, mediana = 1). Średni czas trwania rozpraw w jednej sprawie wynosił 55 minut. Najkrótszy czas rozprawy dla jednego postępowania wyniósł 5 minut, a najdłuższy 422 minuty (ok. 7 godzin). Inne posiedzenia sądu miały miejsce w 20 sprawach tego typu (z 209, czyli 10%). Łącznie w sprawach o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej odbyły się 382 rozprawy.

W całym analizowanym materiale znalazło się 210 spraw o zmianę kontaktów z małoletnim. W tej grupie w 9 przypadkach sądy zakończyły postępowanie bez żadnej rozprawy. W pozostałych sprawach odbyły się średnio dwie rozprawy (2,35), a maksymalnie 11. Przeciętny czas trwania rozpraw w jednym postępowaniu wynosił 92 minuty. Najkrótsza rozprawa trwała 10 minut, natomiast najdłuższa łącznie aż 486 minut (ok. 8 godzin). Inne posiedzenia sądu odbyły się jedynie w 12 sprawach tego rodzaju (6% postępowań o zmianę kontaktów z małoletnim). Łącznie w tych postępowaniach odbyły się 473 rozprawy.

Jeśli chodzi o sprawy połączone do jednego rozpoznania, to we wszystkich trzech odbyły się rozprawy. Co więcej, w tym typie spraw odbyło się najwięcej rozpraw, a łączny czas ich trwania był najdłuższy – minimalny wyniósł 55 minut, natomiast maksymalny 1785 minut (ok. 30 godzin). Łącznie w postępowaniach tego typu odbyło się 29 rozpraw.

Tabela 20				
Liczba rozpraw w poszczególnych typach spraw				
	Władza rodzicielska (N=209)	Kontakty z małoletnim (N=210)	Połączone do jednego rozpoznania (N=3)	Wszystkie (N=422)
Liczba rozpraw	382	473	29	884
Średnia	1,89	2,35	9,67	2,18
Mediana	1	2	12	2
Minimum	1	1	3	1
Maksimum	9	11	14	14
W ilu sprawach nie było żadnej rozprawy	7	9	0	16

Źródło: opracowanie własne.

Powołanie biegłego przez sąd miało miejsce w 95 zbadanych sprawach (22% wszystkich). Najczęściej (89 z 95 spraw – 94%) w jednym postępowaniu była sporządzana przez biegłych jedna opinia. Łącznie w badanych sprawach biegli sporządzili 102 opinie. Średni koszt opinii biegłych w jednym postępowaniu wynosił 724,72 zł. Maksymalne wynagrodzenie biegłych w jednej sprawie to 1762,44 zł, a minimalne 30 zł (kwota wypłacona biegłemu za obecność w trakcie wysłuchania małoletniego). W 32 sprawach opłatę za opinie biegłych w całości pokryli uczestnicy postępowania.

W pozostałych 63 postępowaniach koszt biegłych w sprawie w całości lub części pokrył Skarb Państwa. Co ciekawe, większość spraw, w których sąd skorzystał z opinii biegłych (65 z 95 spraw – 68%) dotyczyła rodziców dziecka po rozwodzie.

Tabela 21
łączy czas trwania rozpraw w poszczególnych typach spraw (minuty)

	Władza rodzicielska (N=209)	Kontakty z małoletnim (N=210)	Połączone do jednego rozpoznania (N=3)	Wszystkie (N=422)
Średnia	54,69	91,68	1020	80,14
Mediana	35	60	1220	49,50
Minimum	5	10	55	5
Maksimum	422	486	1785	1785
SUMA	11047	18428	3060	32535
Ile było spraw (po odjęciu postępowań, w których nie było rozpraw)	202	201	3	406

Źródło: opracowanie własne.

Spośród wszystkich spraw o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej (209) jedynie w 26 przypadkach sąd zlecił sporządzenie opinii biegłym. Niemal zawsze była to jedna opinia (25 z 26 spraw). Jej średni koszt w jednym postępowaniu tego typu wynosił 741 zł. Natomiast kwota przeznaczona ze Skarbu Państwa na ten cel w jednej sprawie wynosiła średnio 547,63 zł.

Wśród 210 badanych spraw o zmianę kontaktów, w 67 przypadkach (32%) sądy skorzystały z opinii biegłych. Średni koszt opinii biegłych w tym rodzaju spraw wynosił 711,45 zł, a przeciętna kwota przeznaczona na ten cel ze Skarbu Państwa – 330,89 zł. Jeśli chodzi zaś o sprawy połączone do jednego rozpoznania, to w niemal wszystkich (2 z 3 spraw) sąd zlecił sporządzenie biegłym opinii. W obu sprawach koszty opinii w całości pokrył Skarb Państwa (1040 zł i 875 zł).

Tabela 22
Wynagrodzenia biegłych w poszczególnych typach spraw

	Władza rodzicielska (N=209)	Kontakty z małoletnim (N=210)	Połączone do jednego rozpoznania (N=3)	Wszystkie (N=422)
Ile opinii biegłych	26	67	2	95
Średnia	741,25	711,45	957,50	724,72
Mediana	752,77	712,00	957,50	744,00
Minimum	31,97	30,00	875,00	30,00
Maksimum	1762,44	1452,73	1040,00	1762,44
Braki danych	2	2	0	4

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 23 Wynagrodzenia biegłych pokryte ze Skarbu Państwa w poszczególnych typach spraw				
	Władza rodzicielska (N=209)	Kontakty z małoletnim (N=210)	Połączone do jednego rozpoznania (N=3)	Wszystkie (N=422)
Ile opinii biegłych	26	67	2	95
Średnia	547,63	330,89	957,50	403,43
Mediana	573,49	279,45	957,50	301,74
Minimum	0	0	875,00	0
Maksimum	1209,94	1452,73	1040,00	1452,73
<i>Braki danych</i>	3	6	0	9
SUMA	12595,46	20184,43	1915	34694,89

Źródło: opracowanie własne.

Wywiady środowiskowe kuratorów znajdowały się w 227 badanych sprawach (54% wszystkich). Najczęściej (w 101 postępowaniach) sąd zlecił kuratorom sporządzenie tylko jednego wywiadu, przeciętnie w jednej sprawie sporządzili zaś dwa (mediana także = 2). Maksymalnie w jednym postępowaniu sąd zlecił sporządzenie 5 wywiadów. Łącznie kuratorzy przeprowadzili 403 wywiady środowiskowe.

Wśród wszystkich spraw o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej (N=209) wywiady środowiskowe znajdowały się w 115 (55%). Łącznie w tego rodzaju sprawach kuratorzy sporządzili 194 wywiady środowiskowe. Wśród badanych spraw o zmianę kontaktów z małoletnim (210) wywiady środowiskowe znajdowały się w 110 postępowaniach (52%). W sumie we wszystkich zbadanych sprawach tego typu kuratorzy sporządzili 205 wywiadów środowiskowych. W sprawach połączonych do jednego rozpoznania wywiady środowiskowe znajdowały się w 2 z 3 spraw. W obu przypadkach były to dwa wywiady.

Tabela 24 Wywiady środowiskowe				
	Władza rodzicielska (N=209)	Kontakty z małoletnim (N=210)	Połączone do jednego rozpoznania (N=3)	Wszystkie (N=422)
Średnia	1,69	1,86	2	1,78
Mediana	1	2	2	2
Minimum	1	1	2	1
Maksimum	5	5	2	5
SUMA	194	205	4	403
W ilu sprawach sporządzono wywiady środowiskowe	115	110	2	227

Źródło: opracowanie własne.

W 18 badanych postępowaniach został powołany kurator procesowy. W aktach czterech badanych spraw nie znajdowała się informacja o wysokości jego wynagrodzenia. W pozostałych przypadkach przeciętne wynagrodzenie dla kuratora procesowego wyniosło 125,71 zł, maksymalnie 240 zł, a minimalne 80 zł.

Tabela 25 Wynagrodzenie kuratorów procesowych		
	Łączna suma wynagrodzeń kuratorów procesowych w sprawie	Suma wynagrodzeń kuratorów procesowych pokrytych ze Skarbu Państwa
Średnia	125,71	130,00
Mediana	100,00	100,00
Minimum	80,00	80,00
Maksimum	240,00	240,00
Braki danych	4	6
SUMA	1760,00	1560,00

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 26 Wynagrodzenia kuratorów procesowych w poszczególnych typach spraw			
	Władza rodzicielska (N=209)	Kontakty z małoletnim (N=210)	Wszystkie (N=422)
Ilu było kuratorów procesowych	17	1	18
Średnia	127,69	100	125,71
Mediana	100	100	100
Minimum	80	100	80
Maksimum	240	100	240
Braki danych	4	0	4
SUMA	1660	100	1760
Suma pokryta ze Skarbu Państwa	1560	0	1560

Źródło: opracowanie własne.

Co istotne, niemal wszyscy kuratorzy procesowi (17 z 18 spraw) zostali powołani w sprawach o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej (w 17 na 209 spraw – 8%). W sprawach o kontakty z małoletnim tylko w jednym przypadku został powołany kurator procesowy.

W 6 badanych postępowaniach świadkowie zwrócili się do sądu o zwrot zarobku lub dochodu utraconego z powodu stawiennictwa na rozprawie. Przeciętnie zwrot dla świadka wynosił 61 zł. Najmniejsza kwota, o jaką zwrócił się świadek, to 18 zł, a największa – 156 zł. Łącznie w badanych sprawach sądy zwróciły świadkom kwotę 366,90 zł. Wniosek o zwrot tych kosztów złożył tylko jeden świadek w sprawie o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej (64,48 zł). W sprawach o zmianę kontaktów z dzieckiem zwrot kosztów dla świadków miał miejsce w 4 przypadkach i wyniósł łącznie 227,20 zł. Natomiast w sprawach połączonych do jednego rozpoznania zwrot dla świadków został przyznany jeden raz, w wysokości 75,22 zł.

Koszty adwokata z urzędu/zastępstwa procesowego, pokryte przez Skarb Państwa, dotyczyły jedynie 4 ze wszystkich badanych postępowań – w tym jednego

w przedmiocie władzy rodzicielskiej (147 zł) i trzech w sprawach o kontakty z dzieckiem (łącznie 600 zł).

W trzech sprawach o kontakty z małoletnim znajdował się rachunek dla mediatorów za przeprowadzoną w postępowaniu mediację stron (105 zł, 187 zł, 209,10 zł). Wszystkie rachunki zostały pokryte ze Skarbu Państwa. Cztery kolejne sprawy, zawierające dodatkowe koszty, dotyczyły przedmiotu władzy rodzicielskiej. W jednej sprawie znajdowały się dwa rachunki za konwojowanie ojca dziecka z zakładu karnego na badanie do RODK i na rozprawę – 162,98 zł i 147,10 zł. Obydwa rachunki zostały pokryte przez Skarb Państwa. W kolejnych aktach pojedynczych spraw znalazły się następujące rachunki: na kwotę 187,38 zł dla zawodowego kuratora sądowego za wykonanie przymusowego odebrania małoletniej z domu rodzinnego do placówki, za „czynności komorników niebędące czynnościami egzekucyjnymi” – 98,79 zł, oraz zwrot kosztów dojazdu dla ławników – 142,12 zł³². Wszystkie zostały pokryte przez Skarb Państwa.

W zbadanych sprawach sądy praktycznie nie orzekały w przedmiocie wysokości kosztów sądowych – miało to miejsce jedynie w ośmiu przypadkach. Średni koszt został ustalony na 153 zł, a łącznie wyniósł on 1224,49 zł. Połowa z tych spraw (cztery) dotyczyła zmiany postanowienia w przedmiocie władzy rodzicielskiej (łącznie 671,25 zł), a połowa zmiany kontaktów z małoletnim (łącznie 553,24 zł). Tak nieliczna grupa przypadków nie pozwala na miarodajne wnioskowanie w zakresie orzekania przez sądy o kosztach sądowych w badanych sprawach.

III. OSZACOWANIE KOSZTÓW BADANYCH POSTĘPOWAŃ RODZINNYCH TOCZĄCYCH SIĘ PO ROZWODZIE

Prezentowane poniżej analizy zostały sporządzone przy przyjęciu trzech założeń analogicznych do badania: „Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych”. Pierwszym było przyjęcie odmiennej terminologii niż w ustawie o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. W myśl tej ustawy „koszty sądowe” definiowane są z perspektywy strony postępowania, jako opłaty i wydatki uiszczane przez stronę i stanowiące część kosztów procesu. Tymczasem część tych kosztów – np. opłaty – stanowią jednocześnie dochody budżetu państwa.

W niniejszym i powoływanym opracowaniu, „przez koszty postępowania sądowego (...) rozumiemy (...) wszelkie wydatki (nie mylić z wydatkami, o których mowa w art. 2 ust. 1 u.k.s.c.) budżetowe na przeprowadzenie czynności niezbędnych do osądzenia takiej sprawy. W tym rozumieniu obejmują one zatem takie kategorie, jak: wynagrodzenia orzeczników i urzędników sądowych, koszty obiegu dokumentów, koszty opinii biegłych oraz przeprowadzenia wywiadu środowiskowego itp. Z kolei przez dochody budżetowe związane z prowadzeniem spraw (...) rozumiemy kwoty uiszczane przez strony na rachunek sądu. Obejmują one zatem opłatę stałą, opłaty kancelaryjne (...) itp.”³³.

³² Sprawa nr 225. To był jedyny przypadek zwrotu dla ławników. Sprawa była wszczęta w marcu 2015 r., a wyrok zapadł w marcu 2016 r. Ponieważ od sierpnia 2015 r. w badanych typach postępowań nie powinni już uczestniczyć ławnicy, ten koszt nie będzie uwzględniany w końcowym szacunku.

³³ Por. P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, K. Joński, *Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych*, s. 24.

Drugim założeniem było wyróżnienie kilku kategorii kosztów postępowania sądowego: wynagrodzeń sędziów, wynagrodzeń urzędników, wydatków związanych z prowadzonym postępowaniem (wynagrodzenia biegłych, kuratorów sądowych, kuratorów procesowych, zwrotów dla świadków, kosztów adwokata z urzędu/zastępstwa procesowego, wynagrodzenia mediatora, koszty dodatkowe, jak np. koszt konwoju uczestnika na sprawę) i koszty korespondencji. Tym samym zaś analizy nie uwzględniają katalogu kosztów utrzymania całego systemu sądownictwa powszechnego, czyli m.in. kosztów utrzymania budynków (czynsze, opłaty za wynajem, media, sprzątanie i ochronę) i administracji sądów. Niewielka liczba, w jakiej występują badane sprawy, uzasadnia pominięcie tych kosztów – nie wpływają one znacząco na potrzeby związane z pracą sądów.

Trzecim założeniem natomiast było przeprowadzenie analiz dla minimum dwóch – możliwych do wyodrębnienia ze względu na różne źródła danych – wariantów. Rozróżnienie to uznano za konieczne przy braku dokładnych danych o kluczowych kategoriach kosztów.

1. Dochody budżetowe

Wysokość opłat stałych pobieranych od wniosków w analizowanych sprawach oraz szczegółowe kwestie zwrotu całości lub części tej opłaty zostały określone w ustawie o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Nie powtarzając już w tym miejscu ustaleń dotyczących kwot opłat w badanych postępowaniach, dokonanych w poprzednim rozdziale, należy tylko nadmienić, że łącznie pobrano w nich z tego tytułu 20 000 zł. W 209 sprawach o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej pobrano 8740 zł, a w 210 o zmianę kontaktów z małoletnim – 10 440 zł. Dodatkowo w 3 przypadkach spraw połączonych do jednego rozstrzygnięcia z dwóch wniosków wymienionych wyżej typów postępowań – 820 zł. Tym samym więc, biorąc pod uwagę wszystkie sprawy danego typu, a więc także te, w których opłata z różnych względów nie została pobrana, ich średnia wysokość wynosiła 41,82 zł dla sprawy o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej, 49,71 zł dla sprawy o zmianę kontaktów z małoletnim oraz 273 zł dla spraw połączonych do jednego rozstrzygnięcia. W dalszych obliczeniach 3 badane sprawy połączone do wspólnego rozpoznania zostały dodane do spraw o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej (N=212). W tej sytuacji łączny dochód tej kategorii spraw wynosi 9760 zł (w tym 200 zł za uiszczoną grzywnę), a średni dochód w jednej sprawie – 46 zł.

Jeśli chodzi o uiszczone opłaty kancelaryjne, to ich średnia wysokość wynosiła 14 zł. W 212 sprawach o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej przeciętna wysokość opłaty kancelaryjnej wyniosła 15,60 zł, natomiast w 210 sprawach o zmianę kontaktów z dzieckiem przeciętna kwota uiszczonej opłaty kancelaryjnej wyniosła 14 zł.

We wszystkich obliczeniach dochodów budżetowych średni dochód na jedną zbadaną sprawę został pomnożony przez liczbę załatwionych spraw danego rodzaju w 2015 r., tj. dla postępowań o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej – 15 304, o kontakty z małoletnim – 5219, a razem dla wszystkich spraw przez liczbę 20 523.

Biorąc pod uwagę wskazane wyżej kwoty oraz liczbę wszystkich załatwionych spraw danego typu w 2015 r., można szacować, że łączny roczny dochód budżetu państwa z tytułu opłat sądowych i kancelaryjnych w rozpatrywanych dwóch typach spraw wynosi 1 108 242 zł (przeciętnie 54 zł na sprawę)³⁴. Jednocześnie zaś we wszystkich sprawach, w których uczestnicy lub rodzice małoletnich byli rozwiedzeni, łączny dochód z tytułu opłat sądowych i kancelaryjnych wyniósł 16 292 zł (średnio 70,83 zł na sprawę).

Na podstawie powyższych danych można szacować, że średnio złożenie wniosku w sprawie o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej oznacza dochód z tytułu opłaty sądowej i kancelaryjnej w wysokości 51 zł. Przyjmując tę kwotę oraz ilość załatwionych spraw tego typu w 2015 r., średni roczny dochód budżetu państwa z tytułu opłat sądowych i kancelaryjnych w tych sprawach wynosi 780 504 zł.

Na podstawie wskazanych informacji można oceniać, że złożenie wniosku w sprawie o zmianę kontaktów z małoletnim przeciętnie wytwarza dochód z tytułu opłaty sądowej i kancelaryjnej w kwocie 57 zł. Biorąc pod uwagę tę kwotę oraz liczbę załatwionych spraw tego rodzaju w 2015 r., można szacować, że średni roczny dochód budżetu państwa z tytułu opłat sądowych i kancelaryjnych w badanych postępowaniach wynosi 297 483 zł.

2. Wydatki budżetowe

Jak już wyżej wskazywano, na potrzeby niniejszych analiz wyodrębniono trzy główne rodzaje wydatków budżetowych związanych z prowadzeniem rozpatrywanych postępowań sądowych:

- 1) wynagrodzenia sędziów i urzędników sądowych,
- 2) wydatki związane z prowadzonym postępowaniem (wynagrodzenia biegłych, kuratorów sądowych, kuratorów procesowych itp.),
- 3) koszty korespondencji.

We wszystkich obliczeniach wydatków średni koszt na jedną zbadaną sprawę został pomnożony przez przywoływaną wcześniej liczbę załatwionych spraw w badanym przedmiocie w 2015 r.

Do oszacowania kwoty wynagrodzeń orzeczników i pracowników administracyjnych zaangażowanych w rozpoznawanie analizowanych postępowań potrzebne były dane o przeciętnej liczbie godzin pracy każdej z tych osób nad jedną sprawą oraz średnich stawkach godzinowych. Na podstawie przeprowadzonych badań aktowych można było dokładnie obliczyć przeciętny czas trwania rozpraw (wynosił on 55 minut, czyli 0,92 h w sprawie o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej, 92 minuty, czyli 1,53 h w sprawie o zmianę kontaktów z małoletnim oraz 1020 minut, czyli 17 h w sprawie „połączonej”³⁵). Zgodnie z art. 47 § 1 i art. 509 k.p.c. (po zmianach obowiązujących od 29.08.2015 r.) skład

³⁴ W tym obliczeniu 3 sprawy połączone do jednego rozstrzygnięcia zostały dodane do spraw o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej.

³⁵ Na potrzeby ostatecznego szacunku kosztów, sprawy „połączone” dodano do spraw o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej. Wtedy czas trwania rozpraw w sprawie tej kategorii wynosił średnio 69 minut, czyli 1,15 h.

orzekający w rozpatrywanych w niniejszym opracowaniu sprawach (nieprocesowych) obejmuje jednego sędziego zawodowego³⁶. W szacunkach nie uwzględniano więc udziału w postępowaniu ławników (wystąpili oni w jednej z analizowanych spraw o zmianę rozstrzygnięcia w zakresie władzy rodzicielskiej, rozpatrywanej przed 29.08.2015 r.). Dodatkowo w rozprawie uczestniczy protokolant³⁷.

Oczywiście jednak czas pracy sędziego i urzędników sądowych, konieczny do rozpoznania sprawy sądowej, nie kończy się na udziale w rozprawach. „W czasie pracy przewodniczącego składu sędziowskiego należy uwzględnić zapoznanie się z dokumentacją, podejmowanie decyzji czy wydawanie zarządzeń i postanowień. Z kolei w przypadku urzędników wykonywanie zarządzeń – np. tworzenie pism i ich wysyłkę, czy prowadzenie akt sprawy. Czynności te nie znajdują jednak bezpośredniego odzwierciedlenia w aktach sądowych”³⁸. Nie dysponując dokładnymi danymi o czasie poświęcanym przez sędziów i urzędników sądowych na pozostałe, poza udziałem w rozprawach, czynności podejmowane w sprawach, przyjęto dwa warianty szacunku. W pierwszym, tzw. minimalnym, założono, że sprawy rodzinne wymagają zarówno od sędziego, jak i urzędnika sądowego dodatkowych aktywności trwających minimum dwa razy więcej czasu niż ten poświęcany na przeprowadzenie rozpraw. Szacunek ten wynika ze specyfiki sądu opiekuńczego, w którym postępowanie jest mniej sformalizowane niż w innych wydziałach i można podejrzewać, że większa część pracy sędziego przebiega poza formalnymi rozprawami. W wariantcie maksymalnym czasy pracy sędziów i urzędników zaczerpnięto z przeprowadzonego na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości badania obciążenia pracą grup zawodowych w sądownictwie³⁹. Celem tego badania było oszacowanie czasu, który ma odzwierciedlać średni czas pracy konieczny do załatwienia sprawy rep. „Nsm” – wynosił on łącznie 4,37 h dla sędziego i 7,57 h dla urzędnika sądowego⁴⁰.

W toku niniejszego projektu nie dysponowano niestety aktualnymi danymi o wysokości przeciętnych wynagrodzeń sędziów i pracowników administracyjnych sądów rejonowych. Można jednak oszacować jego aktualną wysokość na podstawie danych prezentowanych w badaniu „Efektywność kosztowa sądownictwa powszechnego”⁴¹ oraz „Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych”⁴². Według ustaleń A. Siemaszki i P. Ostaszewskiego średnie miesięczne uposażenie sędziów (wraz z dodatkowym rocznym wynagrodzeniem – tzw. trzynastą pensją) w sądach rejonowych w latach 2009–2010 wynosiło 8520 zł, a analogicznie obliczone średnie miesięczne uposażenie urzędników i pracowników obsługi – 3578 zł.

³⁶ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1822).

³⁷ Nie dysponując dokładnymi danymi o wynagrodzeniach samych protokolantów, przyjęto dla nich, omówione dalej, oszacowane stawki wynagrodzeń urzędników sądowych. W analizach nie uwzględniono też, niezmiernie trudnego do oszacowania, czasu pracy pracującego ewentualnie przy sprawie asystenta sędziego.

³⁸ P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, K. Joński, *Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych*, s. 30.

³⁹ *Raport podsumowujący projekt „Przeprowadzenie badania i opracowanie raportu wraz z rekomendacjami: analiza obciążenia pracą i opracowanie standardów pracy dla wszystkich grup zawodowych w sądownictwie”*, s. 262, <http://kurator.webd.pl/wp-content/uploads/2014/01/Raport-Podsumowuj%C4%85cy-Zadania-4.pdf> (dostęp: 06.09.2017).

⁴⁰ Analizowane sprawy stanowią jedynie 9% wszystkich spraw z repertorium Nsm, jednak można podejrzewać, że pod względem pracochłonności nie odbiegają one od pozostałych z tej kategorii.

⁴¹ A. Siemaszko, P. Ostaszewski, *Efektywność kosztowa...*

⁴² P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, K. Joński, *Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych*.

Ci sami autorzy podawali, że średnie wynagrodzenie sędziego orzekającego w sądzie okręgowym w latach 2009–2010 wynosiło 10,8 tys. zł miesięcznie (wliczając dodatkowe wynagrodzenie roczne). Z kolei według sprawozdań RB-70 za 2015 r., analizowanych w raporcie „Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych”, już 13,7 tys. zł. Zmiana ta bardzo dokładnie uwzględniła mechanizm ustalania wysokości wynagrodzenia sędziów (patrz art. 91 u.s.p.⁴³), zgodnie z którym tempo ich wzrostu wynosi ok. 4% rok do roku. Gdy ten sam mechanizm wzrostu wynagrodzeń zastosuje się do średniej stawki ustalonej dla sędziów sądów rejonowych w latach 2009–2010 (8520 zł), można oszacować wysokość ich przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w roku 2015 na 10 781 zł. Przyjmując w dużym uproszczeniu, że sędzia pracuje średnio 8 godzin dziennie, przez 5 dni w tygodniu⁴⁴, oszacowana stawka godzinowa wyniosłaby 67,38 zł.

W przywoływanym już badaniu K. Jońskiego, P. Ostaszewskiego i J. Włodarczyk-Madejskiej ustalono, że przeciętne wynagrodzenie urzędników sądowych sądów okręgowych (wliczając dodatkowe wynagrodzenie roczne) pozostało na zbliżonym poziomie między latami 2009–2010 a rokiem 2015⁴⁵. Tym samym więc jako przewidywaną wysokość wynagrodzenia urzędników sądów rejonowych dla roku 2015 przyjęto tę z badania A. Siemaszki i P. Ostaszewskiego – 3578 zł. Przyjmując 8-godzinny dzień pracy, 5 dni w tygodniu, prowadzi to do szacunku na poziomie ok. 22,36 zł za godzinę.

Kolejna rozpatrywana kategoria kosztów to pokrycie wydatków w rozumieniu art. 2 ust. 1 u.k.s.c., czyli m.in. wynagrodzenia biegłych i kuratorów. W obliczeniach uwzględniono oszacowaną łączną kwotę związaną z zaangażowaniem kuratorów sądowych⁴⁶ do przeprowadzania wywiadów środowiskowych w analizowanych sprawach. W szacunku tym przyjęto wartość jednego wywiadu na 74,95 zł, czyli 4% kwoty bazowej określonej w art. 14 ustawy budżetowej na rok 2016 z 25.02.2016 r.⁴⁷ – na taką bowiem zostało „wycenione” przeprowadzenie wywiadu środowiskowego przez kuratora społecznego w art. 91 ustawy z 27.07.2001 r. o kuratorach sądowych⁴⁸.

Jak można zobaczyć w tabeli 27, suma wydatków w rozumieniu art. 2 ust. 1 u.k.s.c., obciążających Skarb Państwa dla wszystkich badanych 422 postępowań, wynosi 68 670,99 zł, co pozwala szacować, że jedna badana sprawa generowała koszty z tego tytułu w wysokości 162,73 zł. Biorąc pod uwagę szacowany dla całej próby badawczej dochód z jednej sprawy (54 zł), można stwierdzić, że nie tylko wydatki nie zostały przez niego pokryte, ale trzykrotnie go przewyższają.

Suma wydatków pokrytych ze Skarbu Państwa w sprawach w przedmiocie władzy rodzicielskiej wyniosła 31 793,51 zł. Tak więc średnio jedno postępowanie

⁴³ Ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 133 ze zm.).

⁴⁴ Por. jednak art. 83 u.s.p.

⁴⁵ Por. P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, K. Joński, *Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych*.

⁴⁶ Kuratorzy w Sądach Rejonowych pracują na etacie, w związku z czym zaszłaby potrzeba sprawdzania, jak dużą część ich zadań stanowią badane sprawy. Racjonalniej było zatem wziąć ryczałt z rozporządzenia i policzyć wywiady.

⁴⁷ Dz.U. poz. 278 ze zm.

⁴⁸ Dz.U. z 2014 r. poz. 795 ze zm.

w zakresie władzy rodzicielskiej generowało wydatki dla Skarbu Państwa w wysokości 149,97 zł. To oznacza, że w tym rodzaju spraw dochód na jedną sprawę (51 zł) także nie pokrywał wydatków obciążających Skarb Państwa.

Suma wydatków pokrytych ze Skarbu Państwa w sprawach o kontakty z małoletnim (210 spraw) wyniosła 36 877,48 zł. Przeciętne wydatki Skarbu Państwa w sprawie wynosiły więc 175,61 zł. To oznacza, że średni dochód na jedną z badanych spraw tego rodzaju (56,87 zł) nie tylko nie pokrywa wydatków obciążających Skarb Państwa, ale jest od niego trzykrotnie mniejszy.

Wśród 212 spraw o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej w 116 uczestnikami postępowania byli rodzice dziecka po rozwodzie. Suma wydatków w rozumieniu art. 2 ust. 1 u.k.s.c. pokrytych ze Skarbu Państwa w tych sprawach wyniosła 21 970,68 zł. Można zatem szacować, że średni koszt postępowania o zmianę we władzy rodzicielskiej, którego uczestnikami byli rozwiedzeni rodzice dziecka, wyniósł 189,40 zł.

Spośród 210 badanych spraw o zmianę kontaktów z małoletnim 114 z nich dotyczyło uczestników postępowania – rodziców dziecka po rozwodzie. Łączny koszt wydatków w rozumieniu art. 2 ust. 1 u.k.s.c. pokrytych ze Skarbu Państwa w tych sprawach wyniósł 22 407,05 zł. Można szacować, że średni koszt postępowania o zmianę kontaktów z dzieckiem, którego uczestnikami byli jego rozwiedzeni rodzice, wyniósł więc 196,55 zł.

Okazuje się, że aż 65% wydatków Skarbu Państwa w badanych sprawach rodzinnych generują uczestnicy postępowania – rodzice dziecka po rozwodzie.

Tabela 27			
Wydatki w rozumieniu art. 2 ust. 1 u.k.s.c. pokryte ze Skarbu Państwa			
	Łączny koszt w badaniu (zł)		
	Władza rodzicielska*	Kontakty z małoletnim	Razem
Wynagrodzenia biegłych pokryte ze Skarbu Państwa	14 510,46	20 184,43	34 694,89
Oszacowany koszt wywiadów środowiskowych	14 840,10	15 364,75	30 204,85
Wynagrodzenie kuratorów procesowych	1560	-	1560
Zwrot dla świadków	139,70	227,20	366,90
Koszt adwokata z urzędu/zastępstwa procesowego	147	600	747
Wynagrodzenie dla mediatorów	-	501,10	501,10
Koszt konwoju uczestnika postępowania	310,08	-	310,08
Rachunek kuratora za odebranie małoletniej	187,38	-	187,38
Zwrot za czynności komorników niebędące czynnościami egzekucyjnymi	98,79	-	98,79
SUMA:	31 793,51	36 877,48	68 670,99
SUMA w postępowaniach toczących się po rozwodzie	21 970,68	22 407,05	44 377,73

* Dodane 3 sprawy połączone do jednego rozpoznania.

Źródło: opracowanie własne.

Trzecim i ostatnim rodzajem analizowanych wydatków są koszty wysłanej przez sądy korespondencji. Łącznie we wszystkich sprawach sądy wysłały 4464 pism,

co oznacza koszt równy 5356,80 zł⁴⁹. W 212 sprawach o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej sądy przesłały 1872 pism, co powoduje koszt w kwocie 2246,40 zł. Natomiast w 210 sprawach o zmianę kontaktów z małoletnim sądy przesłały 2592 pism, co oznacza wydatek 3110,40 zł. Tym samym więc, biorąc pod uwagę wszystkie sprawy danego typu, a więc także te, w których sądy nie wysłały żadnej korespondencji, ich średnia wysokość wynosiła 10,60 zł dla sprawy o zmianę rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej (w tym 11,30 zł dla rozwiedzionych uczestników) i 14,81 zł dla sprawy o zmianę kontaktów z małoletnim (w tym 14,32 zł dla rozwiedzionych uczestników tych spraw).

PODSUMOWANIE

Można szacować, że średnio sprawa o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej kosztuje budżet państwa 470,17 zł (w wariantcie maksymalnym – 624,28 zł). Natomiast sprawa o zmianę kontaktów z małoletnim obciąża budżet państwa na przeciętnie 599,62 zł (w wariantcie maksymalnym – 654,13 zł). Podsumowanie prezentowanych obliczeń zostało przedstawione w tabeli 28. Zwraca uwagę duża zbieżność obu oszacowanych wariantów, niewątpliwie związana między innymi z przyjęciem tych samych kwot dla wydatków budżetowych i kosztów korespondencji. Z kolei największa kategoria kosztów postępowań sądowych, czyli wynagrodzenia sędziów orzekających⁵⁰, oparta została na bardzo zbliżonych danych o czasie ich pracy, wynikających z przeprowadzonego badania aktowego i przyjętego założenia oraz raportu podsumowującego projekt „Przeprowadzenie badania i opracowanie raportu wraz z rekomendacjami: analiza obciążenia pracą i opracowanie standardów pracy dla wszystkich grup zawodowych w sądownictwie”. Tym samym zaś uwiarygadnia to uzyskane wyniki i dokonane szacunki.

Biorąc pod uwagę prezentowane wartości oraz liczbę załatwionych spraw w obu badanych kategoriach w 2015 r., możemy szacować, że rocznie średnie koszty prowadzenia spraw o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej wynoszą ok. 7 195 481,68 zł (w wariantcie maksymalnym 9 553 981,12 zł), natomiast przeciętnie roczne koszty prowadzenia spraw o zmianę kontaktów z małoletnim wynoszą ok. 3 143 038,37 zł (w maksymalnym wariantcie 3 413 904,47 zł). Oznacza to, że łączne dochody w badanych postępowaniach pokrywają jedynie około 10% łącznych kosztów Skarbu Państwa związanych z ich przeprowadzeniem.

Wśród 212 spraw o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej znalazło się 116 postępowań (55%), których uczestnikami byli rozwiedzeni rodzice dziecka. Łączny dochód tych spraw z tytułu opłat sądowych i kancelaryjnych wyniósł 9476 zł. Oznacza to, że przeciętnie wniosek w tej kategorii przynosił dochód 82 zł. Natomiast średni koszt jednej takiej sprawy wyniósł 510,30 zł (w wariantcie maksymalnym 664,41 zł).

⁴⁹ Przyjmując koszt doręczenia przesyłki ze zwrotnym potwierdzeniem odbioru – ZPO na poziomie 1,20 zł, za: P. Miączyński, L. Kostrzewski, *Poczta Polska doręcza listy sądowe. To koniec rewolucji*, „Gazeta Wyborcza” 01.03.2016, <http://wyborcza.biz/biznes/1,147749,19699051,poczta-polska-doreczy-listy-sadowe-to-koniec-rewolucji.html> (dostęp: 06.09.2017).

⁵⁰ Por. P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, K. Joński, *Koszty postępowań sądowych w sprawach rozwodowych*.

Tabela 28			
Podsumowanie wyników oszacowania kosztów analizowanych postępowań (w zł)			
Kategoria kosztów		Wariant minimalny	Wariant maksymalny
Postępowania w przedmiocie zmiany rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej			
Sędzia	Wynagrodzenia za udział w rozprawie	1,15 h x 67,38 zł = 77,49 zł	4,37 h x 67,38 zł = 294,45 zł
	Wynagrodzenia za pozostały czas pracy nad sprawą	2,30 h x 67,38 zł = 154,97 zł	
Urzędnik	Wynagrodzenia za udział w rozprawie	1,15 h x 22,36 zł = 25,71 zł	7,57 h x 22,36 zł = 169,26 zł
	Wynagrodzenia za pozostały czas pracy nad sprawą	2,30 h x 22,36 zł = 51,43 zł	
Pokrycie wydatków w rozumieniu art. 2 ust. 1 u.k.s.c.		149,97 zł	149,97 zł
Koszty korespondencji		10,60 zł	10,60 zł
SUMA		470,17 zł	624,28 zł
SUMA w postępowaniach toczących się po rozwodzie		510,30 zł	664,41 zł
Postępowania w przedmiocie zmiany kontaktów z małoletnim			
Sędzia	Wynagrodzenia za udział w rozprawie	1,53 h x 67,38 zł = 103 zł	4,37 h x 67,38 zł = 294,45 zł
	Wynagrodzenia za pozostały czas pracy nad sprawą	3,06 h x 67,38 zł = 206,18 zł	
Urzędnik	Wynagrodzenia za udział w rozprawie	1,53 h x 22,36 zł = 34,21 zł	7,57 h x 22,36 zł = 169,26 zł
	Wynagrodzenia za pozostały czas pracy nad sprawą	3,06 h x 22,36 zł = 68,42 zł	
Pokrycie wydatków w rozumieniu art. 2 ust. 1 u.k.s.c.		175,61 zł	175,61 zł
Koszty korespondencji		14,81 zł	14,81 zł
SUMA		602,23 zł	654,13 zł
SUMA w postępowaniach toczących się po rozwodzie		620,07 zł	674,58 zł

Źródło: opracowanie własne.

Przyjmując powyższe kwoty oraz szacowaną liczbę załatwionych rocznie spraw (55% z wszystkich 15 304 załatwionych w 2015 r.) czyli 6887, średnio rocznie koszty tych postępowań wyniosły 3 514 334,04 zł (maksymalnie 4 575 791,67 zł). Natomiast średni roczny dochód w tej kategorii to 564 734 zł. Oznacza to, że przeciętnie rocznie Skarb Państwa jest obciążony różnicą kosztów, których nie pokrywa dochód w tych sprawach w wysokości ok. 2 949 600,04 zł.

Spśród 209 spraw o zmianę kontaktów z małoletnim 114 z nich (54%) dotyczyło uczestników – rodziców dziecka po rozwodzie. Łączny dochód tych spraw z tytułu opłat sądowych i kancelaryjnych wyniósł 6816 zł. Oznacza to, że przeciętnie wniosek w tej kategorii przynosił dochód 60 zł. Natomiast średni koszt jednej takiej sprawy wyniósł 620,07 zł (w maksymalnym wariacie 674,58 zł).

Przyjmując powyższe kwoty oraz szacowaną liczbę załatwionych rocznie spraw (54% z wszystkich 5219 załatwionych w 2015 r.), czyli 2401, średnie roczne koszty tych spraw wyniosłyby 1 488 788,07 zł (w wariancie maksymalnym 1 619 666,58 zł). Natomiast średni roczny dochód – 144 060 zł. Oznacza to, że średnio rocznie Skarb Państwa pokrywa różnicę z tytułu prowadzenia tych spraw w wysokości ok. 1 344 728,07 zł.

Łącznie kwota wynikająca z różnicy między dochodem a kosztem prowadzenia spraw rozwiedzionych rodziców dziecka w obu badanych kategoriach wynosi 4 294 328,11 zł i może zostać uznana za maksymalny szacunek kosztów, które wynikają z „fasadowych” orzeczeń rozwodowych – czyli tych, w których treść orzeczenia niewystarczająco (bądź w ogóle) nie objęła ustaleń dotyczących opieki nad dzieckiem.

Do powyższej kwoty, na podstawie dotychczas zrealizowanych badań, można dodać sprawy o rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka (art. 97 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁵¹). Biorąc pod uwagę liczbę załatwionych spraw tego typu w 2015 r. (3269⁵²), przeliczoną na szacowany udział tych, które – jak podawał J. Słyk⁵³ – dotyczyły rozwiedzionych rodziców dziecka (44%) otrzymujemy liczbę 1831 spraw. Korzystając z oszacowanego w tym opracowaniu dochodu i kosztu w porozwodowych sprawach o zmianę w przedmiocie władzy rodzicielskiej, przeciętny dochód z jednej sprawy wyniósł 82 zł, a średni koszt jednej takiej sprawy to 510,30 zł (w maksymalnym wariancie 664,41 zł).

Na podstawie tych danych możemy szacować, że średnio rocznie rozstrzygnięcia o istotnych sprawach dziecka przynoszą dochód 150 142 zł (82 zł x 1831 zł). Przy czym sprawy te generują średnio rocznie koszty w wysokości 934 359,30 zł (a w wariancie maksymalnym – 1 216 534,71 zł). Na tej podstawie można wnioskować, że średnio rocznie Skarb Państwa pokrywa różnicę kosztów tych spraw w wysokości ok. 784 217,30 zł. Takie obliczenia stanowią przykład, jak na podstawie oszacowanych w niniejszym opracowaniu danych można prowadzić kolejne analizy tego typu.

Warto zwrócić uwagę na znaczny udział w badaniu spraw wszczętych przez sąd z urzędu – 103 sprawy (24%). Nie wydaje się, aby ich liczba w postępowaniach w badanym przedmiocie mogła ulec zmniejszeniu. Często były to sprawy, w których kurator sądowy wnosił o zmianę postanowienia o nadzorze nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej nad dzieckiem albo reprezentant placówki, w której przebywało dziecko wnosił o weryfikację w przedmiocie władzy rodzicielskiej rodziców. Można zatem powiedzieć, że postępowania wszczęte z urzędu były najczęściej kolejnym krokiem w machinie nadzoru i opieki państwa nad dziećmi, które miały nieszczęście się w niej znaleźć. Ponad 1/5 badanych spraw (22%) dotyczyła uczestników – rodziców dziecka niebędących w związku małżeńskim. Ich liczba w postępowaniach rodzinnych także raczej nie ulegnie zmianie – są to najczęściej związki, które uległy rozpadowi, a rodzice nie mieszkają już razem. W takich

⁵¹ Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2015 r. poz. 2082 ze zm.).

⁵² Sprawozdanie MS – §16 w sprawach rodzinnych z zakresu spraw cywilnych z wyłączeniem spraw nieletnich za rok 2015. Liczba spraw: Rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka w razie braku porozumienia między rodzicami (art. 97 § 2 k.r. i op.) (z wyłączeniem s. 246, 247, 248).

⁵³ J. Słyk, *Rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka...*, s. 96.

sprawach ustalenie przed sądem dotyczące np. kontaktów z dzieckiem często jest niezbędne do funkcjonowania w nierzadko i tak już napiętej sytuacji między rodzicami. Ponadto część spraw, które znalazły się w próbie badawczej, były kolejnymi już sprawami tej samej rodziny w danym przedmiocie. Oznacza to, że jest grupa osób, która ma na tyle skomplikowaną sytuację rodzinną, że kilkakrotnie powraca do roli stron w postępowaniu przed sądem rodzinnym. To także jest więc pula badanych postępowań, której raczej nie ograniczą nawet najlepsze rozstrzygnięcia rozwodowe.

Uwagę przykuwa fakt, że w przypadku rozwiedzionych uczestników postępowań wnioski w badanych sprawach były składane średnio po 41 miesiącach od dnia rozvodu (czyli po prawie 3,5 roku). Oczywiście część spraw, które zostały objęte badaniem, były kolejnymi sprawami o zmianę ustalenia, które było już przedmiotem rozstrzygnięcia sądowego po rozwodzie rodziców. Jednak nawet po odjęciu tych spraw wciąż czas, który minął od rozvodu do złożenia wniosku w badanych sprawach, pozostaje dość długi⁵⁴. To wskazuje, że powodem wszczęcia badanych spraw niekoniecznie było niedokładne orzeczenie rozwodowe, które wymagałoby szybkiej modyfikacji w zakresie władzy rodzicielskiej czy ustalenia kontaktów z dzieckiem.

Co więcej, zdarzały się przypadki, w których badana sprawa dotyczyła zmiany zawartej wcześniej ugody (40 spraw) czy nawet porozumienia wychowawczego dotyczącego kontaktów z dzieckiem zawartego przy wyroku rozwodowym⁵⁵. Można zatem wysnuć wniosek, że część spraw zostałaby wszczęta niezależnie od staranności sądu w ustaleniu przyszłego sprawowania opieki nad dzieckiem. Może być to spowodowane niespodziewanymi zmianami w życiu rodziny, które wymagają ponownego uregulowania sytuacji przed sądem albo zaognienia konfliktu, którego strony nie potrafią same rozwiązać – niemniej jednak ta pula osób, bez względu na jakość wyroku rozwodowego, będzie najpewniej wracać do sądu z wnioskami w badanym przedmiocie.

Być może części postępowań rodzinnych w wybranych do tego badania kategoriach, których uczestnikami byli rodzice dziecka po rozwodzie, można by uniknąć dzięki innemu rozstrzygnięciu rozwodowemu. Jednak wymagałoby to szczegółowych danych o tym, jakie były to postanowienia oraz jaki jest odsetek uczestników postępowań rodzinnych, którzy chcą zmienić konkretne, wypracowane w postępowaniu rozwodowym ustalenie (np. w zakresie władzy rodzicielskiej lub kontaktów z dzieckiem). Ta grupa, która faktycznie w wyroku rozwodowym zawarła rzetelne ustalenia, a mimo to na skutek różnych sytuacji życiowych wraca do sądu, aby je zmienić, tak czy inaczej będzie uczestnikami postępowań rodzinnych. Natomiast ewentualne zmiany mogłyby dotyczyć pozostałych osób, które nie miały tak konkretnych ustaleń w wyrokach rozwodowych i właśnie z tego powodu wnioskuje do sądu rodzinnego o ustalenie w tym przedmiocie. Pamiętając jednak o dość odległym czasie wszczynania badanych postępowań (41 miesięcy), można wnioskować, że przeciętna sprawa w badanym przedmiocie wpływała do sądu najprawdopodobniej niezależnie od „jakości” orzeczenia rozwodowego.

⁵⁴ W połowie z wszystkich badanych spraw okres ten nie przekroczył 29 miesięcy (prawie 2,5 roku).

⁵⁵ Sprawa nr 89 i 109.

Słowa kluczowe: dziecko, rozwód, orzeczenie o władzy rodzicielskiej w wyroku rozwodowym, kontakty rodzica z dzieckiem, zmiana rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej, zmiana rozstrzygnięcia o kontaktach z dzieckiem rozwiedzionych rodziców, postępowanie cywilne, sąd opiekuńczy, prawo rodzinne

Summary

Joanna Klimczak, *Expenses on selected court proceedings concerning minors after the parental dissolution of marriage*

The research introduced in this article is a continuation of the project *Expenses on dissolution of marriage court proceedings*. It showed the estimation of revenues and budget expenditures on legal due diligence of selected causes on family proceedings and possible savings from control on bringing those actions to the court by changes in divorce proceedings. Two categories of legal actions conducted by the family courts were the subject of the research – to change decision with regard to parental authority and to change the contact order with the minor. Afterwards the examination of randomly drawn case files of two above mentioned categories, together with its cost estimation, has been made. The research was conducted on 422 cases. Its distribution in the trial was almost equal – 209 litigations of changing decisions with regard to parental authority and 210 of changing the contact order with the minor. Three cases were aggregated into one settlement. In more than a half of the trial (230 examined cases) the parents of the minor were after the dissolution of marriage. Estimated data analysis has shown that the expenses on abovementioned family proceedings outweigh the possible revenues. This means that The Treasury covers the difference each year. Taking into consideration the possible savings related to from control on bringing those actions to the court by changes in divorce proceedings the diversity of cases shouldn't be overlooked: almost ¼ of proceedings were initiated ex officio, and over 1/5 (22%) pertained to the parents not being in the state of matrimony. Moreover some cases concerned further proceedings of the same family. This means, that some people appear in court for the same complicated family matters. In case of divorced parties, possible amendments could consider only those who had non-exhaustive conclusions in their decrees.

Keywords: minor, dissolution of marriage, decision with regard to parental authority after the decree, contact order with the minor, changing decisions with regard to parental authority, changing the contact order with the minor after the dissolution of the marriage, civil proceedings, family court, family law